

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2015

Hana Komiňová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Křesťanství ve středověké evropské společnosti:
Když se slova mění ve skutky - Inkvizice**

Hana Komiňová

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Křesťanství ve středověké evropské společnosti:
Když se slova mění ve skutky - Inkvizice**

Hana Komiňová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, březen 2015

.....

Poděkování

Velmi děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za trpělivé vedení mé bakalářské práce, za ochotu a cenné rady. Dále své rodině především za motivaci. A přátelům za nekonečné rozhovory na téma inkvizice.

Plzeň, březen 2015

.....

OBSAH

1 ÚVOD.....	1
2 PŘEDSTŘEDOVĚKÝ VÝVOJ KŘESŤANSKÉ INTOLERANCE	3
3 HERIZE NA POČÁTKU KŘESŤANSTVÍ.....	6
4 AUGUSTIN A JEHO ROLE PŘI ZRODU INKVIZICE.....	11
5 INKVIZICE VŠEOBECNĚ.....	14
6 STŘEDOVĚKÁ INKVIZICE.....	26
7 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI STŘEDOVĚKÉ INKVIZICE.....	36
8 KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY POSTUPU STŘEDOVĚKÉ INKVIZICE.....	40
9 STŘEDOVĚKÁ HERIZE	44
10 SROVNÁNÍ POSTUPŮ INKVIZICE S PŮVODNÍMI SLOVY JEŽÍŠE NAZARETSKÉHO	47
11 JAK SE DNEŠNÍ CÍRKEV A JEJÍ PŘÍZNIVCI STAVÍ K ČINŮM INKVIZICE ..	53
12 ZÁVĚR	59
13 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
14 RESUMÉ	66

1 ÚVOD

Cílem bakalářské práce je rozbor vývoje a činnosti inkvizice, především pak ve středověké evropské společnosti. Pokusím se nastínit dlouhodobý vývoj stupňování křesťanské intolerance vrcholící ve spolupráci církve a státu při násilném potírání hereze právě skrze inkvizici. Probrány budou jednotlivé druhy inkvizice, výčet je doplněn rovněž o hony na čarodějnice, které v plné síle udeří v době novověku. Zde připojím krátké srovnání inkvizičních postupů a praktik čarodějnických procesů. Zaměřím se na jednotlivá kacířská hnutí, jejich popis a důvody vzniku. Připojen bude také výběr konkrétních historických postav inkvizice a několika inkvizičních případů v oblasti Itálie. Zapracuji rovněž vyjádření dnešních představitelů či příznivců církve ke skutkům středověké inkvizice. V této části práce bude rozvinuta polemika nad obsahem knihy Radomíra Malého s názvem *Je dovoleno bránit inkvizici, jakožto jednoho ze zdrojů její obhajoby*.

Za pomoci užití metody deskriptivní, komparativní a metody analýzy se pokusím odpovědět zejména na otázky týkající se možnosti vzniku inkvizice, coby dlouhodobého vývoje stupňující se netolerance a rostoucí moci církve. Zamyslím se rovněž nad důvody vývoje moci církve, jakožto směřodatného faktoru umožňujícího inkvizici rozvíjet svoji činnost a vliv. Uvažováno bude také nad adekvátností postupů inkvizice vzhledem k soudobé situaci, konkrétně zda byla její činnost na svoji dobu výjimkou, zda středověká inkvizice v tortuře a dalších metodách přináší nové, dosud nepoužívané, praktiky. Dále se zamyslím nad oprávněností jejích skutků z hlediska Písma svatého, resp. samotného Ježíše Nazaretského. Svůj názor opírám o evangelia Nového zákona a související literaturu. V podobném duchu se pokusím uvést důvody, o které inkvizice svoji činnost opírala. Nastíním rovněž otázku, zda existuje možnost, že by inkvizice v dnešní době znovu udeřila a jak by se této šance chopila.

Tato práce se pokusí o široký rozbor činnosti inkvizice v kontextu historického vývoje, stejně jako vývoje společenského. Její podoba, struktura, organizovanost i praktiky, stejně jako podoba hereze, s níž bojovala, se přizpůsobovaly měnící se politické i společenské situaci. Její moc rostla ruku v ruce s rostoucí autoritou církve. Ta je spojena s přijetím křesťanství, jakožto oficiálního náboženství Římské říše a následným vytvořením středověké Christianitas, do jejíhož čela se postaví církev prakticky zcela ztotožněná se státem, s ním spolupracující a řešící společný problém rozvracení církve, státu i středověké společnosti – kacíře. Na dlouhá staletí se stává fenoménem evropské společnosti, utváří historii a spoluvytváří rovněž dějiny křesťanství. Podrobněji pak bude rozebráno její působení v době středověku.

Bakalářská práce by měla sloužit k lepší orientaci v problematice rozsáhlého tématu inkvizice. Není v možnostech její kapacity rozebrat všechny události a souvislosti. Budu se ale snažit předložit srozumitelný popis, doplněný o komparaci s hlavními křesťanskými dogmaty a slovy Ježíše, ikony křesťanství, stejně jako předložení názorů církevních autorit dnešní doby. Práce bude doplněna rovněž o můj osobní názor.

Toto téma jsem si zvolila především proto, že inkvizici vnímám jako něco odstrašujícího. Pro člověka s obecnými znalostmi inkvizice je nesmírně těžké pochopit, jak se při své činnosti mohla odvolávat na svého učitele Ježíše Krista. Studiu jeho osoby a učení jsem věnovala mnoho času, osobně mne velmi zajímá a motivuje. Proto jsem se rozhodla prozkoumat tuto problematiku a zjistit, do jaké míry se skutečná historická inkvizice ztotožňuje se všeobecně vžitou představou o jejím působení, a jak odůvodňovala své skutky vzhledem k Písmu a učení Ježíše z Nazaretu.

Na místě, kde se hovoří stručně o církvi, je myšlena výhradně katolická církev.

2 PŘEDSTŘEDOVĚKÝ VÝVOJ KŘESŤANSKÉ INTOLERANCE

Základ myšlení, často přisuzovaný středověku, je možno spatřit již ve starověkém Římu. Ten, svým spojením s křesťanstvím, předurčuje jeho myšlenkový i právní vývoj. Grzegorz Ryś, aniž by jakkoli snižoval krutost doby středověku, podotýká, že vznik právního chápání, i postupu při středověkých procesech používaného, sahají právě do této doby. Nejsou tak výdobytkem krvežíznivé inkvizice, ani temného středověku. Právě v římském soudním procesu, nazývaném *cognitio extraordinaria*, se objevuje mučení, až do 3 stol. n. l. však výlučně proti otrokům. Zde se rodí systém obžaloby, často i bez žalobce, jen na základě pomluv či z iniciativy vlivných pánů či úředníků. Vyšetřující úředníci pak obstarávali celý soudní proces, včetně shromažďování důvodů obžaloby (*inquisitio*) a vynesení rozsudku.¹ Středověká inkvizice toto jen přejímá. V přívalu rostoucí hereze znovu objevuje římské právo, pro které byla hereze jedním z nejtěžších prohřešků a navazuje na jeho procedury.²

Samotné stíhání, resp. odsuzování, hříšných - heretiků je pak možné sledovat prakticky od počátku křesťanství, ba dokonce ještě před jeho oficiálním zrodem. Sám Ježíš říká: „*Když tvůj bratr zhřeší, jdi a pokárej ho mezi čtyřma očima; dá-li si říci, získal jsi mého bratra. Nedá-li si říci, přiber k sobě ještě jednoho nebo dva, aby ústy dvou nebo tří svědků byla potvrzena každá výpověď. Jestli ani je neuposlechne, oznam to církvi; jestliže však ani církve neposlechne, ať je ti jako pohan nebo celník*“ (Mt 18, 15 - 17). Samozřejmě jeho slova nejsou namířena proti konkrétním hříšníkům a nelze je chápat jako souhlas s procesy pronásledování a potírání hereze v pravém slova smyslu. Toho si je zřejmě prvotní církve vědoma a heretika chápe spíše jako bratra, kterého je třeba uzdravit – slovy lásky získat zpět k pravé víře. Kacíř byl zpočátku viděn jako ten, kterého je třeba pokusit se převrátit na víru. Ne ale cestou fyzického násilí, nýbrž v souladu s Ježíšovými slovy pokojným kázáním. Prvotní formou boje proti herezi tak byla cesta poklidného přesvědčování, snaha o posílení autority biskupů, coby učitelů. Římský teolog a spisovatel Laktantius, žijící zhruba ve 3. století, výstižně popisuje smýšlení náboženství ve svých počátcích: „*Je třeba bránit náboženství bez zabíjení, ale umřít za ně: ne ukrutností, ale utrpením: ne zabíjením, ale vírou. Neboť chceš-li bránit náboženství krví, mučením a zlem, nebráníš je, ale špiníš, činíš na něm násilí.*“³ Rovněž Tertullián říká: „*Krev mučedníků je sémě pro nové křesťanství*“.⁴ Heretik byl tak nejprve pokárán, případně vyobcován, nikoliv ale trestán fyzicky.⁵ Nutno říci, že vyobcování z církve představovalo po dlouhou dobu

¹ RYŚ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 11 - 13.

² Tamtéž, s. 51.

³ Tamtéž, s. 14 - 16.

⁴ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 44.

⁵ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 12, 13.

jeden z nejtvrděších církevních trestů. Jakkoli se nám dnes může tento trest jevit jako mírný, v době středověku byl takto odsouzený prakticky zbaven sociální i společenské integrity.⁶ Nicméně k násilí se přechází až mnohem později.⁷ Nabízí se však ještě jiná možnost pro počáteční mírnou cestu boje proti herezi. A to postavení křesťanství dané doby. V době útisku bylo benevolentnější, než v dobách svého vrcholu.⁸ Další obranou proti herezi bylo popsání zásad apoštolské tradice, ustanovení kánonu knih Písma svatého a svolávání společných porad biskupů, což je patrné od 2. století.⁹

Změna nastává roku 313, kdy přichází první křesťanský císař v osobě Konstantina Velikého. Ten přijímá křesťanství za oficiální římské náboženství a začíná proces propojování státu a církve, kdy záležitosti církevní budou úzce spjaty s panovníkem. Toto spojení má Římské říši zajistit především jednotu státu, pro křesťanství pak znamená konec obav ze stíhání a přináší mu značný vliv.¹⁰ Do křesťanství se vnáší řád a disciplína tak charakteristické pro římskou správu, jejíž právní formalismus byl vždy na vysoké úrovni.¹¹ Dostává jasná pravidla a zákony. Z rozdrobené sekty se postupně stává jednotná organizace obrovských rozměrů a vlivu.¹² Jsou určeny funkce, úkoly a pravomoce jejich představitelů. Do čela organizace se dostávají biskupové, mezi nimiž se postupně na nejvyšší úroveň staví římský biskup – papež.¹³ Jsou ale také určeny standardy vyznání, které je zakázáno porušovat. Roku 325 se v Niceji pod Konstantinovým vedením koná první ekumenický koncil, který řešil problémy ariánství, donatismu a dalších hnutí. Kacířství se pro stát stává hrozbou, neboť může rozvracet jeho pospolitost. A tak je vydána řada státních nařízení omezujících kacířskou činnost. Roku 376 například je zakázáno tajné shromažďování heretiků. Později, na základě konstantinopolského výnosu, jsou na území císařství zakázány jakékoli formy pohanského kultu. Následný Codex Theodosianus (roku 439) a Justiniánův Corpus iuris civilis (roku 534) staví kacířství na stejnou úroveň jako kriminální zločin. Počáteční proces propojení křesťanství se státem s sebou ovšem přinášel mnohá úskalí. Bylo třeba vyřešit především vměšování se císařů do církevních záležitostí, které zpočátku církev nechtěla připustit. A tak například církevní otec Ambrož roku 386 navazuje na slova Ježíše a říká: „... *Daň náleží císaři – proto mu není odpírána. Církev patří Bohu a nemůže být vydána moci císaře, protože císař nemá žádné právo*

⁶ PAVLINCOVÁ, H. HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 291.

⁷ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 12, 13.

⁸ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 25.

⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 43.

¹⁰ *Bible – Odhalená tajemství/ Ztracená evangelia* [online]. Film Export Home Video, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://ulozto.sk/xKvYfvqP/bible-odhalena-tajemstvi-rar>.

¹¹ JOHNSON, P. *DĚJINY KŘESŤANSTVÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 127.

¹² *Bible – Odhalená tajemství/ Ztracená evangelia* [online]. Film Export Home Video, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://ulozto.sk/xKvYfvqP/bible-odhalena-tajemstvi-rar>.

¹³ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 48.

vládnout svatyni Boha“.¹⁴ Římsí císaři, zvyklí na uctívání své osoby, jakožto zástupce Boha na zemi z dob vyznávání pohanských náboženství, zprvu narazili na ostrý vzdor církve. Lze říci, že po celý zbytek starověku se církev se státním zřízením oficiálně neztotožnila. Stát měl křesťanství chránit, tím chránil i sám sebe a svoji existenci. Nicméně státní zásahy do chodu a organizace křesťanství se setkávaly s odporem. Podobně tomu bylo i v boji proti herezi. Křesťanství už mělo na své straně oporu císaře, přesto však můžeme říci, že si udržovalo odstup od státních prostředků jejího potírání. Přidržovalo se svých praktik, nezapomínajících na evangelijní zásady. A tak již zmiňovaný Nicejský koncil (roku 325), stejně jako koncil v Efesu (roku 431) stále setrvávají u dřívější myšlenky vyobcování heretika.¹⁵ Náboženská netolerance, resp. snaha zapudit neortodoxní názory v křesťanství, proti kterým v této době muselo vystupovat především, jsou tak od roku 313 v zájmu církve i státu. Stále ale není nalezen společný směr řešení tohoto problému. Církev se k věci státních zásahů staví odmítavě.

To však netrvalo dlouho. Státní pomoc církvi schvaluje sv. Augustin, jedna z nejvýznamnějších osobností starověkého křesťanství a budoucí vzor církve středověku. Augustin k tomuto dochází po neúspěšných snahách řešit donatistické schizma v severní Africe cestou smíru. A tak začíná hereze pomalu podléhat soudnictví.¹⁶ Augustinem tak začíná skutečná spolupráce státní a církevní moci. Církev našla a ještě nalezne mnohá zdůvodnění svých činů. Osoba sv. Augustina a proces utváření jeho názorů bude rozebrán v další části této práce. Bylo však důležité jej zmínit rovněž na tomto místě, neboť beze sporu významně přispěl k utváření křesťanských myšlenek, které v následujícím středověku budou hrát klíčovou roli nejen v církevních, ale i světských otázkách.

¹⁴ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 16 – 19.

¹⁵ Tamtéž, s. 19, 20.

¹⁶ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 20, 21.

3 HERIZE NA POČÁTKU KŘESŤANSTVÍ

Jelikož Ježíš Nazaretský nezanechal žádný jasný koncept svého učení, objevují se názorové rozkoly prakticky od počátku křesťanských obcí. Za nositele Kristovy nauky jsou oficiálně považováni apoštolové, jakožto ti, kterým zjevil svoji pravdu. Po nich přechází vůdčí role do rukou církevních otců navazujících na apoštolskou tradici a od ní odvíjející své povolání. Prakticky současně se ale vyvíjí i jiná hnutí vystupující s odlišnými názory. A tak již od samého počátku je křesťanská literatura směřována proti heretikům.¹⁷ Církevní otec Eusebios již ve 2. století vyjadřuje své znepokojení nad herezemi v křesťanství. Spatřuje v nich větší hrozbu než ve vnějším pronásledování křesťanství. Lyonský biskup Irineus pak heretiky nazývá „syny satanáše a anděly ďáblův“.¹⁸ Jeho dílo *Proti herezím* (*Adversus haereses*) představuje první pokus o popis jednotlivých herezí.¹⁹ Mnohost názorů v křesťanství pramení zejména z bohatosti tajemství zjevení, které dává prostor různým výkladům. A církev se cítí být Bohem povolána k ochraně oné jediné, Ježíšem Kristem zjevené, pravdy.²⁰ Na počátku křesťanství stojí ale ještě další problém a tím je, že se jeho základní dogmata teprve formují. Církev se tak pohybuje na velmi tenkém ledě, kdy musí zvažovat, co přijmout a naopak jasně odmítnout názory, které by pro ni mohly být nebezpečné. Tato komplikovaná situace vede k citlivosti církve na jakékoli odchylky od svého, již přijatého, učení.²¹ Ve svých počátcích tak bojuje křesťanství se sektami odlišujícími se názorově od ortodoxie svým pohledem na osobu Ježíše, či rodící se dogmatické základy církve.

Zajímavý a poněkud odlišný názor zastává I. R. Grigulevič, který spatřuje jeden ze zásadních důvodů vzniku různých křesťanských sekt v přijetí křesťanství, coby oficiálního římského náboženství. Svým spojením s říší otevřelo cestu k sociální nerovnosti a pod vidinou království Božího po smrti, vybízelo ke smíření se se svým postavením a s utlačováním nejvyššími církevními představiteli a státem. Právě proti tomuto vystupují různá hnutí, snažící se o návrat k původním ideálům. Tento náboženský boj mezi ortodoxní církví a dalšími křesťanskými sektami, konec konců i mezi těmito sektami navzájem, je pak charakteristickým i pro následující středověk.²²

Nicméně je třeba připomenout, v opozici ke zmiňovanému autorovi nebo spíše pro upřesnění, že existence různých křesťanských sekt je patrná od samého počátku svého

¹⁷ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 8.

¹⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 12.

¹⁹ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 81.

²⁰ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 38.

²¹ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 78.

²² GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 45, 46.

odklonu od původní židovské víry. Za jejich vznikem stojí výše rozebíraná nejednoznačnost dogmatického učení, které se zpočátku teprve pozvolna a nejistě utvářelo a nabízelo tak možnost pro různé výklady. Nicméně byt' byla tato neortodoxní náboženská učení oficiálně odmítnuta až později, skutečně také díky rostoucímu vlivu církve, je třeba mít na paměti, že jejich působení je patrné od počátku křesťanství.²³

Nyní jmenujme některá hnutí považovaná za heretická. Enkratité (jinak též zdrženliví) byli nepřáteli hmoty. Jeho stoupenci nijak zásadně nenapadali křesťanský dogmatismus, vyžadovali však přísný, nekompromisní, asketismus, jehož dodržování požadovali od každého věřícího. Člověk měl být prost nejen požívání masa a vína, ale také například neměl uzavírat manželství. Nejvíce rozšířeným byl tento směr zhruba kolem roku 70. Enkratické tendence, i když v již mírnější formě, však přetrvaly a daly spoluzáklad vzniku mnišství.²⁴

Gnosticismus má své kořeny již v předkřesťanské době. Pramení ze synkretismu. Od svých počátků věří, že zná odpovědi na základní, existenciální, otázky lidstva a světa. Jen jim byly zjeveny tajné pravdy, pravé poznání (gnósis). Křesťanství je zajímavá zřejmě hlavně pro svůj základ stojící právě na Božím zjevení. Gnostikové (jinak též pneumatikové) propojují své učení o emanaci (výron stvoření z božství) a aiónech (aión = věk), s dualistickými názory o existenci dvou principů – dobra a zla, a s učením křesťanským. Rozvíjí teorii, podle které je Ježíš jedním z aiónů. Přichází na naši nedokonalou zem zvěstovat pravého, nejvyššího, Boha a cestu k jeho nalezení. Je třeba odpoutat se od hmoty a vrátit se zpět do světla. Gnostikové nepřikládají Ježíšově smrti na kříži žádný vykupitelský význam, neboť neuznávají hmotu, tělo. Důležitá je jeho učitelská činnost. Jedině ti, kteří pochopí tajemství nauky Krista-Logu (Logos = slovo), budou spaseni. I přes snahy gnostické myšlenky zničit, setkáváme se s nimi ještě ve středověku v rámci manicheismu a dalších hnutí. Patrné je ještě v novověku (spiritismus a další).²⁵

Dalším učením, považovaným za heretické, je manicheismus. Tento směr se vyznačuje především ostrým dualismem – ve světě jsou přítomny dva principy, které mezi sebou neustále zápasí, a to dobro a zlo, světlo a temnota, duch a hmota. Svět vznikl jejich mísením. Ačkoliv tento směr zpočátku nemá příliš společného s teologií křesťanství, postupně se mu stává nebezpečným trnem v oku. Manicheismus je odvozován od Máního, perského proroka, který sám sebe vnímal jako posledního Božího vyslance po Buddhovi, Zarathuštrovi a Ježíšovi. Manicheismu na určitý čas propadá i tak významný muž křesťanství, jako sv. Augustin. Po svém křtu se však od této víry odvrací. Později nazývá

²³ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 78, 79.

²⁴ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 41, 42.

²⁵ Tamtéž, s. 39 – 41.

veškeré hereze „výkaly církve“. I přesto, že manicheismus do Římské říše proniká až na konci 3. století, díky své rychlé aklimatizaci a postupnému přejímání křesťanských prvků, se rychle šíří a rozrůstá.²⁶

Přísný dualismus nalézáme i v dalším směru, založeném synem biskupa v Sinope u Černého moře, Marcióna, ve 2. století. Marcionismus se vyznačuje přísnými etickými zásadami a nepřijímáním těla. Proto Ježíš, dle marcionismu, zemřel jen zdánlivě, neboť přijal jen zdánlivé tělo. Pro tento směr je Ježíš zjevením nejvyššího dobrého Boha. Bůh Starého zákona byl Bohem zla, byl prudký a plný hněvu. Proto Marción Starý zákon zavrhoval.²⁷ Přichází rovněž s přesvědčením, že původní Kristovo učení bylo jeho učedníky zfalšováno. Jediný Pavel znal pravdu, i jeho spisy však byly postupně přepracovány. Marción tak vydává vlastní Nový zákon, který je od těchto nepřesností a úprav údajně oprostěn.²⁸ Především ve 2. století se marcionismus stal pro křesťanství nebezpečným konkurentem.²⁹

Modalismus se snaží vyrovnat s učením o existenci jednoho Boha a zároveň Božího Syna a Ducha svatého. Modalismus tak předpokládá, že Bůh je pouze a jen jeden, pouze se zjevuje v různých podobách (modi). Jako stvořitel je Otec, z pozice vykupitele vystupuje jako Syn a milostí obdarovává Duch svatý.³⁰

Montanismus, nazývaný hnutím Ducha, vznikl v Malé Asii, odkud se během 2. století dále šířil. Na mnoha místech byl montanismus chápán jako korekce k velkocírkevnímu rozvoji. Církvi bylo vyčítáno přílišné zesvětštění. Montanismus oživoval eschatologické tendence prvotní církve, věřil v blízký návrat Krista. Iniciátorem hnutí byl Montanos, pocházející z Frygie. Hlásal mravní reformu a askezi, včetně mučednictví. Podobně jako domnělý zakladatel manicheismu Mánih, i Montanos v sobě viděl proroka sv. Ducha, kterým se dovršuje Boží zjevení. Dalšího významného představitele nalézá tento směr v Tertullianovi, do té doby církvi oddanému muži. Montanistické skupiny přežily do 5. století, i když už v omezeném počtu i síle.³¹

Další heretiky nalezneme v řadách původních židokřesťanů, kteří dostatečně neodmítli judaismus, nerozešli se s ním zcela. Hovoříme o tzv. židokřesťanských hereticích. V Jeruzalémě a Palestině začali vytvářet skupiny, které vyústily v hereze ebionitů, nazarejců či elkesaitů. Všem těmto hnutím je společné to, že Ježíše přijímali jako

²⁶ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 41 - 43.

²⁷ Tamtéž, s. 41.

²⁸ ŠOLTÉSZ, Š. *DĚJINY KŘESŤANSKÉ CÍRKVE*. Praha: ÚCN, 1990, s. 29.

²⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 41.

³⁰ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 79.

³¹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 42.

mesiáše, popírali ale jeho božství. Historická datace doby existence těchto skupin je těžko prokazatelná.³²

Na konci starověku a počátku středověku se objevují další sekty. Velké pozornosti se dočkal směr, který odvíjíme od libyjského presbytera Aria. Tento směr, nazývaný arianismus, vzniká zhruba na počátku 4. století. Jádrem problému tkví ve vztahu Otce a Syna. Arius navazuje na novoplatonismus a do značné míry rozpracovává Órigenovy úvahy o podřízenosti Syna k Otci. Syn je, dle arianismu, povýšen nade vše stvořené, ale nedosahuje božství Otcova. Po předchozích snahách o zmírnění tohoto směru a vzájemnou dohodu, kterou Arius odmítl, je arianismus odsouzen na synodě konané roku 323 a vyloučen z církevního společenství. Arius však ve svém učení pokračoval, především také díky svým vlivným zastáncům. Spor je završen roku 325 na prvním ekumenickém koncilu v Niceji, kde je Arius označen za heretika a odsouzen do vyhnanství. Hnutí se však šíří dále. Sám císař Konstantin později Ariem rehabilitoval a na sklonku života se dokonce nechal pokřtít ariánským knězem. U germánských kmenů je obzvláště oblíbeným, tento směr zde spatřujeme ještě v 7. století.³³

Z dalších směrů, jejichž problematičnost přetrvala až do doby středověku, můžeme jmenovat nestoriánství odvozované od konstantinopolského biskupa Nestoria. Nestoriánství striktně odlišuje Ježíšovu lidskou a božskou podstatu. Odmítá pojem Bohorodička užívaný u Ježíšovy matky Marie, neboť věří, že božská podstata se do Ježíše vtělila až po jeho narození. Koncil v Efesu (r. 431) toto učení samozřejmě odsoudil. Nestoriánské tendence však můžeme spatřit ještě dnes v asyrské církvi.³⁴

Pelagianismus se od ostatních zmiňovaných odlišuje důvodem své hereze. Ta se netýká božství Kristova, nýbrž otázek spásy a konání dobra. Toho je, dle britského učence Pelagia, schopen člověk sám od sebe. Tento směr tedy věří v možnost lidské spásy, či konání dobra, i bez Boží účasti, resp. milosti. Klade větší důraz na lidskou samostatnost vůči Bohu.³⁵ Bůh lidem pomáhá spíše díky vnějším prostředkům, například prikázání či příklad Krista. Pelagianismus nesouhlasí s myšlenkou prvotního hříchu, který se přenáší od Adama. Pelagius rovněž nevěří v přítomnost zla u novorozenců. Zlo je pro něj osobní rozhodnutí každého. Rovněž nesouhlasí se zavržením nepokřtěných dětí.³⁶ Proti tomuto

³² RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 39.

³³ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 160 – 168.

³⁴ Tamtéž, s. 168 – 171.

³⁵ Tamtéž, s. 177 – 181.

³⁶ JANDOUREK, J. *SVATÍ A KACÍŘI SVĚTOVÝCH NÁBOŽENSTVÍ*. Praha: Portál, 1998, s. 65 – 69.

učení ostře vystupuje především sv. Augustin. Mnohé synody pelagianismus odsuzují. Přesto jsou pozůstatky tohoto směru patrné ještě v novověku.³⁷

Všechny heretické sekty jsou označovány za bludařské. Pavel v nich spatřoval ohrožení spásy, neboť církve i jednotlivci odvracely od svého cíle. Zároveň si ale uvědomoval jejich význam coby protikladu církve, díky kterému církve prohlédne kdo je a kdo není dobrým. Augustin hereze jednoznačně nazývá špatnými, byť mohou za jejich vznikem stát velcí a schopní lidé.³⁸ Šlo zkrátka o problém, kterého bylo třeba se zbavit. Středověk v této snaze o odstranění nepřátel pravé víry pokračuje. Jeho metody jsou však už brutálnější. A do řad heretiků budou postaveni nejen lidé neortodoxního vyznání.

³⁷ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 177 – 181.

³⁸ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 42.

4 AUGUSTIN A JEHO ROLE PŘI ZRODU INKVIZICE

Za hlavní osobu, stojící za myšlenkami inkvizice, lze jednoznačně označit sv. Augustina. Jako syn pohanského otce a křesťanské matky byl vychováván jako křesťan, nicméně nebyl pokřtěn. I přesto, že jej budoucnost bude chápat jako vzor moudrosti a víry, i Augustin zakusil sílu pokušení. Během svých studií od křesťanství zcela upouští. Po dobu dlouhých devíti let dokonce uznává manicheismus, v němž ho fascinuje jeho dualismus a kritika křesťanství, včetně jeho autorit. Díky biskupu Ambrožovi však znovu nalézá cestu ke křesťanskému Bohu, nechává se pokřtít a období svých pochybností vylíčí ve svých Vyznáních (Confessiones, kolem r. 400).³⁹ K jeho obratu jej rovněž inspirovaly příklady jiných, zejména pak příběh poustevníka Antonína.⁴⁰ Roku 396 nastupuje na biskupský stolec v Hippo, kde zůstává až do své smrti.⁴¹

Svůj obrat ke křesťanské víře vnímá jako Boží milost. A podobně jako jiní konvertité, i u něj je patrný sklon k radikalismu.⁴² Začíná vystupovat proti všem, kteří tuto pravou víru napadali, například tvrzením o tom, že spásy lze dojít bez Boží pomoci. Augustin potírá pelagianismus, manicheismus a donatismus. I přesto se však v počátcích své biskupské funkce snažil tyto bludné nauky ničit cestou domluvy. Obrat nastává ve chvíli, kdy je severoafrická církev postavena proti organizovaným donatistům, kteří otevřeně vystupovali proti katolické víře. Došlo k rozkolu, který Augustin vnímal jako zlo největší. Znovu se pokusil o rozmluvu, vyjednávání. Protistrana jej však tvrději odmítala. Fanatický směr donatistů, nazývaní curcumcellionové, šířil teror a nekompromisně prosazoval konec vlády katolické víry a nastolení myšlenek donatismu. Po dalším neúspěchu v Kartágu roku 411, kde donatisté opět odmítli vyjednat, se Augustinovo smýšlení obrací. Poznamenan předchozími nezdary začíná jako první ospravedlňovat použití násilí v boji s herezí. V Bibli nalézá souhlas. Samozřejmě, že jde o výklad mylný, Augustin spíše chtěl najít opodstatnění pro své myšlenky, než že by mu je Nový zákon jasně předložil.⁴³ Oporu pro svůj postoj nalézá Augustin v podobenství Ježíše, které vypráví o hospodáři, jež ke svému stolu zve chudé, nemocné, a jelikož místo stále zbývá, vyzve svého sluhu: „Vyjdi za lidmi na cesty a k ohradám a přinuť je, ať přijdou, aby se můj dům naplnil“ (Lk 14, 15 - 24). V roce 417 v listu Bonifacioví, náměstkovi Afriky, již otevřeně píše: „S určitostí je lepší přivádět lidi k bohu učením, než je nutit bolestí a strachem před trestem: ale to, že ti první mají lepší prostředky, neznamena, že ti, kteří jimi

³⁹ FRANZEN, A. *MALÉ CÍRKEVNÍ DĚJINY*. Praha: Zvon, 1992, s. 71.

⁴⁰ JANDOUREK, J. *SVATÍ A KACÍŘI SVĚTOVÝCH NÁBOŽENSTVÍ*. Praha: Portál, 1998, s. 115.

⁴¹ FRANZEN, A. *MALÉ CÍRKEVNÍ DĚJINY*. Praha: Zvon, 1992, s. 71.

⁴² JANDOUREK, J. *SVATÍ A KACÍŘI SVĚTOVÝCH NÁBOŽENSTVÍ*. Praha: Portál, 1998, s. 116.

⁴³ FRANZEN, A. *MALÉ CÍRKEVNÍ DĚJINY*. Praha: Zvon, 1992, s. 71 – 73.

nejsou, mají zanedbat prostředky jim dostupné“.⁴⁴ Prvními byli apoštolové. Ti naplňovali zmíněné podobnosti tím, že cestou učení přivedli chudé, zmrzačené, chromé. Nyní, když Bůh obdaroval církev mocí a ochranou Říma, je na čase užít druhých prostředků k zajištění její jednoty a stability. Pro Augustina je to vývoj daný samotným Ježíšovým podobstvím.⁴⁵ A tak vzniká jeho proslulé: „*Přinut' je, ať vejdou*“.⁴⁶ Tato prostá věta rozpoutá vlnu násilí, ke kterému se církev bude hrdě hlásit. Po vzoru Augustina přijme myšlenku, že válka vedená z Božího příkazu je možná.⁴⁷ Neboť jak sám Augustin hlásá: „*Je lépe kacíře upálit, než jej nechat, aby setrval v bludech*“.⁴⁸ Pro vysvětlení svých postojů se Augustin opírá rovněž o starozákonní práva králů jako Ezechiáše, Joziáše a dalších. Je třeba ale zmínit, že uplatňování násilí schvaloval u kacířů, nikoliv jako proces obrácení pohanů.⁴⁹ Obrácení na křesťanskou víru vynucováno být nemohlo, křest musel být přijmut dobrovolně.⁵⁰

Středověk Augustinovo učení rozvíjí.⁵¹ Kdyby sám Augustin věděl, co tento jeho výklad způsobí, zřejmě by jej tolik nehlásal. Přese vše byl především duchovním pastýřem a toužil po míru. Zvolil však nevhodnou cestu k jeho nabytí. Brzy vzniká právní zásada, že heretiky je potřeba k jejich spáse dokonce i nutit proti jejich vůli (Decr. Gratiani).⁵² A osoba Augustina se stává vzorem pro ospravedlnění činnosti inkvizice. Vzorem pro celou středověkou církev. Ta však zapomíná na důležitý detail Augustinova poselství, a to fakt, že použitím násilí reagoval na bezprostřední nebezpečí a zřejmě v tomto nespatořoval metodu s univerzální platností.⁵³

Nutno ale podotknout, že myšlenkám na násilí však nepodlehla jen katolická církev. I protestanti chybovali, známý je případ, kdy se na zmíněnou zásadu odvolává sám Luther při násilném zásahu proti sedlákům (r. 1525) a v roce 1529 proti novokřtěncům.⁵⁴

Na Augustinovy myšlenky pak ve středověku navazuje Tomáš Akvinský a další.⁵⁵ U Tomáše můžeme krátce ukázat myšlení středověku, které přijalo násilí během inkvizičních procesů páchané, za běžné. A Augustinovy názory za základ, na němž staví.

⁴⁴ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 23.

⁴⁵ Tamtéž, s. 22 – 24.

⁴⁶ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 17.

⁴⁷ JOHNSON, P. *DĚJINY KŘESŤANSTVÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 229.

⁴⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 12 – 15.

⁴⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 22 – 24.

⁵⁰ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 20, 21.

⁵¹ JOHNSON, P. *DĚJINY KŘESŤANSTVÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 230.

⁵² FRANZEN, A. *MALÉ CÍRKEVNÍ DĚJINY*. Praha: Zvon, 1992, s. 73.

⁵³ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 81 – 90.

⁵⁴ FRANZEN, A. *MALÉ CÍRKEVNÍ DĚJINY*. Praha: Zvon, 1992, s. 73.

⁵⁵ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 55.

Tomášovi, jakožto jedné z nejuznávanějších teologických autorit své doby a Bohu oddanému služebníkov, se nepřičí souhlasit s praktikami proti heretikům používanými. Co více, ve své době dokonce ani neměl potřebu obhajovat inkvizici. Neboť v zápalu mnoha církevních reforem, jež bylo třeba řešit, nemá prakticky nikdo potřebu inkvizici napadat či zpochybňovat. A tak se církevní autority spíše snaží její existenci podpořit evangelijními texty, než se zamyslet nad dopady její činnosti. I Tomáš tak činí, například polemizuje se sv. Janem Zlatoústým, učitelem církve starověku, který se jasně vyjádřil proti zabíjení heretiků. Proti tomu staví Tomáš názory Augustinovy a dokonce již přímo vybízí k trestu smrti pro kacíře.⁵⁶ V herezi spatřuje problém nadnesený hříchem světským, jako je třeba krádež. Pokud se tedy za světské hříchy uděluje trest smrti, je zcela oprávněné usmrtit heretika, neboť jeho provinění je daleko větší. A tak otevřeně píše: „*Heretici se dopouštějí hříchu, pro který zasluhují být nejen vyloučení z církve vyobcováním, ale rovněž vymazání ze světa prostřednictvím smrti*“.⁵⁷ Zde jasně vidíme, jak křesťanští učitelé lásky a poselství Kristova bez smítka pochybnosti prosazovali fyzické tresty i odsuzování na smrt, aniž by se zamýšleli nad základním nesouladem v jejich učení a praktikách, které nejen neodsuzovali, ale častokrát i sami hlásali. A tento názor nebyl výdobytkem nekulturní barbarské společnosti. Tyto názory hlásali i tak vzdělaní lidé, jakým byl zmiňovaný Tomáš Akvinský. Muž, jemuž ani jeho důvěra v rozum neotevřela mysl k polemice.⁵⁸

⁵⁶ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 84, 85, 88.

⁵⁷ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 36.

⁵⁸ JANDOUREK, J. *SVATÍ A KACÍŘI SVĚTOVÝCH NÁBOŽENSTVÍ*. Praha: Portál, 1998, s. 99.

5 INKVIZICE VŠEOBECNĚ

Zřejmě největší stín na křesťanství vrhlo období již zmiňované inkvizice. Samotný pojem pochází z latinského *inquirere* a znamená hledat, tázat se, vyšetřovat.⁵⁹

Přesná datace jejího vzniku není možná. Do dnešních dní existují spory o tom, co vše do tohoto pojmu zařadit, jak jej ohraničit. I. R. Grigulevič ve své knize nazvané *Dějiny inkvizice* předkládá dva možné pohledy na její historii. Dle prvního hlediska, tzv. užšího, je inkvizice stará jako křesťanství samo. Od počátku své existence křesťanství odsuzuje jinověrce a dle svých možností je i trestá. Jeden ze zastánců této teze, W. Th. Walsh, si vysvětluje pronásledování kacířů nikoliv jako nesnášenlivost či netolerantnost, nýbrž jako ochranu před herezí, která byla církvi svěřena z rukou Božích.⁶⁰ Toto pojetí dějin inkvizice nalezneme rovněž v Britské encyklopedii. Ta rozsáhlým popisem ukazuje její dlouhodobý vývoj. Inkvizice není jen institucí s již nastavenými zásadami a organizací, jež jsou patrné ve 13. století. Její počátky, dle tohoto zdroje, spadají přinejmenším do 4. století. Inkvizice nevznikla najednou, vyvíjela se celá staletí.⁶¹

Jen pro srovnání s názorem, že pronásledování jinověrců je v křesťanském společenství přítomno od jeho počátků - Jiří Chalupa ve své knize *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti* naopak věří, že prvotní křesťanské obce žily v myšlence nenásilí a tolerance. A to především proto, že samotné rodící se křesťanství bylo považováno za kacířské hnutí, bylo pronásledováno. V počátcích tak mělo v živé paměti tyto události a myšlenka na útlak druhých jim tedy byla cizí.⁶²

Druhé hledisko vzniku inkvizice, nazývané široké, pak spatřuje počátek inkvizice ještě dále, a za prvního inkvizitora považuje Boha samotného. Prvními kacíři jsou pak Adam a Eva. Bůh nejen že po celé dějiny trestá odpadlé od víry, ale stejný přístup očekává i od svých věřících. S tímto názorem přichází jako první sicilský inkvizitor Luis Páramo. Ten v roce 1598 uveřejňuje knihu *O původu a vývoji svaté inkvizice* (*De origine et progresso Officii Sanctae Inquisitionis*). Tato kniha vzniká jako reakce katolické církve na protestantskou kritiku činnosti inkvizice. Odkazem na souhlas Boží, patrný ve Starém zákoně, se snaží ospravedlnit činnost inkvizice a poukázat na její odvěkou přítomnost v naší společnosti. Prvním inkvizitorem Nového zákona byl pak, dle Párama, Ježíš Kristus.

⁵⁹ OLIVA, V. *INKVIZICE (CÍRKEVNÍ, ŠPANĚLSKÁ, PROTESTANTSKÁ A ŽIDOVSKÁ) VE SVĚTLE PRAVDY*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V Kotrba, 1901, s. 17.

⁶⁰ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 25.

⁶¹ HAMILTON, B; Inquisition, in: *Encyklopedia Britannica* [online], [cit. 2015-03-26]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/288915/inquisition>.

⁶² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 10.

Po jeho smrti pokračují v inkvizitorské činnosti sv. Petr a Pavel. Z jejich pověření pak dále papeži a biskupové.⁶³

Tímto názorem proslul především řád dominikánů, kteří při výkonu své inkvizitorské činnosti často citovali výňatky z Bible, které upravovali pro své účely. Ztotožnění Boha s prvním inkvizitorem a Adama a Evu s prvními kacíři, patřilo k taktice obhajoby a zvýšení prestiže inkvizice. Tento jejich prudký utilitarismus, kdy vyzdvihují a dle sebe vysvětlují to, co se hodí a zbytek nechávají bez povšimnutí, je patrný i na oblíbenosti části evangelia sv. Jana, kde se Ježíš přirovnává ke kmeni vinné révy. Kdo mu zůstane věrný, bude se radovat z úrody. Kdo se od něj odvrátí, bude vyvržen a uschne stejně jako odpadlé větve, které se sbírají a nakonec shoří v ohni.⁶⁴

Badatelé se v době vzniku inkvizice neshodují. Kromě výše uvedených názorů existuje i teze, že inkvizice jako taková vzniká až v době činnosti svatých tribunálů. Rovněž datace jejich vzniku je ve vědeckých kruzích předmětem sporu. Velkou měrou k tomu přispělo množství dokumentů směřujících proti kacířům, které byly v poměrně krátké době a s podobným obsahem papeži vydávány. Je tak těžké určit, které datum je tím správným. Obecně lze říci, že se jedná o období 12. až 13. století. Autor knihy *Dějiny inkvizice* I. R. Grigulevič uvádí první polovinu 13. století.⁶⁵ Naopak Grzegorz Rys tvrdí, že inkviziční tribunály se začaly objevovat až v průběhu 15. století.⁶⁶ Miroslav Jodl pak zrod inkvizice spatřuje na počátku 13. století, resp. roku 1215, kdy papež Inocenc III. čtvrtým lateránským koncilem dává její základy. Jen pro zajímavost u nás je inkvizice zavedena se zpožděním až v roce 1318.⁶⁷ Italský historik R. Longone přichází s dalším dělením inkvizice do několika etap. Její trvání však spatřuje i v dnešní době.⁶⁸

Z hlediska Ježíšova učení tak, jak je nám známo, se zdají být názory a praktiky inkvizice vzniklé dříve či později, každopádně až po jeho smrti, nepochopitelné. Církev se místo skromnosti oděla do drahých šatů a obklopila náboženství vzniklé jako společenství skromných, za to však zbožných, věřících, zlatem. Z ideálů tolerance a nenásilí vznikl několikasetletý boj proti všem, kteří se vymykali požadavkům ortodoxní církve. A několik vybraných vět v knize plné milosrdenství a odpuštění, v Bibli, resp. v Novém zákoně, pak základem pro ospravedlnění činnosti inkvizice. Samotný význam slova hereze nejlépe

⁶³ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 22 – 25.

⁶⁴ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 35.

⁶⁵ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 29, 30.

⁶⁶ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 9.

⁶⁷ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 48.

⁶⁸ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 26, 27.

vystihuje důvod stíhání – jedná se o slovo převzaté z řečtiny - hairezen, které vyjadřuje odchýlení se od oficiální církevní doktríny.⁶⁹

Nicméně vývoj inkvizice, stejně jako vývoj křesťanství, je třeba chápat jako dlouhodobý proces. Její podoba se vyvíjela, stejně jako její moc a praktiky. Grzegorz Ryś ve své knize INKVIZICE dokonce uvádí, že inkvizice, dnes převážně chápaná jako jeden všemocný, centralizovaný a všeprostupující soud, lačnicí po všech projevech náboženské nepravdy a připravený je až nelidsky trestat, vlastně neexistoval nikdy. Tato představa je jen dnešním mylným a zjednodušeným chápáním celé problematiky.⁷⁰ Podobně smýšlí i Radomír Malý ve své knize *Je dovoleno bránit inkvizici?*. Autor přímo uvádí: „*Skřípec, kolo, palečnice, španělská bota, hladomorna, bičování, sekání končetin a posléze upálení na hranici – to všechno se bezděčně a podvědomě vybaví vždycky, kdykoliv zazní ono tajemné slovo, pojící se v představách naprosté většiny současníků s tolika bestiálními krutostmi. Tak smýšlí člověk na prahu 21. století, lhostejno, jestli katolík, protestant, ateista...*“⁷¹ Jeho kniha je pak výčtem důvodů, proč katolická církev, i inkvizice samotná, jednaly tak, jak jednaly a jakousi snahou o racionální obhajobu činnosti inkvizice. Rozbor jeho názorů bude probrán v části věnované postoji dnešní církve a jejích příznivců k činům inkvizice.

Rozdělení vývoje inkvizice z hlediska orgánů vykonávajících inkviziční činnost nacházíme v již zmíněné Britské encyklopedii. Inkvizice je zde dělena na dvě období, a to episkopální (cca 4. – 13. století) a řádové (cca 14. – 19. století).⁷² Episkopální období je charakteristické pronásledováním kacířů biskupy, v epoše řádové již zasedají inkviziční tribunály, v jejichž čele stojí dominikánští a františkánští mniši. Zmiňme také dělení dle hispanisty V. Piskorskijeho, který od dvou uvedených období vyčleňuje ještě španělskou inkvizici (od r. 1480).⁷³

Vývoj byl patrný i v prostředcích trestání hereze, jak již bylo výše vzpomenuto. Zde proti sobě opět stojí dva názory. První, který zastává například Jiří Chalupa tvrdí, že prvotní inkviziční postupy byly ve snaze zachovat Ježíšova slova v co nejmilosrdnějším duchu, kdy byl heretik nejprve pokárán, případně vyobcován, nikoliv ale trestán fyzicky. Až mnohem později se přechází k násilí.⁷⁴ Tento přechod je pak dle Radomíra Malého jen obranou církve před násilnostmi a krutostmi kacířů. Církev se k tomuto kroku dlouho

⁶⁹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 9.

⁷⁰ RYŚ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 8.

⁷¹ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 3.

⁷² HAMILTON, B; Inquisition, in: *Encyklopedia Britannica* [online], [cit. 2015-03-26]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/288915/inquisition>.

⁷³ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 25.

⁷⁴ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 12, 13.

zdráhá, při obraně pravé víry a životů nevinných katolíků však nakonec volí stejnou zbraň jako protivník.⁷⁵ Druhý postoj, který nalezneme u I. R. Griguleviče, vidí mírnost počátečního hnutí v rozsahu jemu svěřených pravomocí. Násilí se stupňuje s rostoucí mocí církve.⁷⁶

Nyní budou rozebrána jednotlivá období činnosti inkvizice, resp. období předinkviziční, inkvizice biskupská, papežská, římská a španělská inkvizice. Zmínka bude věnována rovněž honům na čarodějnice.

Ve svých počátcích bojuje křesťanství proti neortodoxním křesťanským hnutím, která by mohla ohrozit moc církve. Hovoříme sice o předinkvizičním období, nicméně i zde se odehrává boj, který bude charakteristickým i pro středověk. V období kolem poloviny 2. století například, je hlavní pozornost zaměřena na veřejností oblíbená hnutí gnostiků, montanistů a dalších, jak bylo vzpomenuo výše.⁷⁷ V tomto duchu se ponese i období následující.

Období inkvizice biskupské (jinak též episkopální, cca 4. – 13. století) se vyznačuje výkonem inkvizitorské činnosti jednotlivými biskupy.⁷⁸ Právě z důvodu možného narušení říše získává křesťanství silného partnera v boji s kacířstvím v císaři Konstantinovi. Jednotné náboženství, spolupracující s panovníkem, resp. státem, mělo upevnit rozpadající se moc impéria.⁷⁹ A právě proto bylo v zájmu císaře zabránit rozvoji dalších křesťanských sekt. Po přijetí křesťanství, jakožto oficiálního náboženství římské říše, ve 4. století, se jeho postavení mění a mění se rovněž postihy. Postupně přechází od slov k činům, resp. od vyobcování k násilí.⁸⁰ Toto období se nese ve znamení zvyšujících se výpadů proti heretikům. Za mnohé hereze je stíhán, mučen a popraven ávilský biskup Priscillían a jeho druzi (zřejmě r. 385). Jedná se zřejmě o první hromadnou likvidaci kacířů v křesťanských dějinách. Již sám papež vybízí k boji za víru. Vrcholem je pak krvavá křížová výprava proti albigenským.⁸¹ Svým časovým rozpětím spadá biskupská inkvizice do období středověku. Proto o ní bude blíže pojednáno v kapitole Středověká inkvizice.

Brzy však převládne názor, že biskupové nejsou pro výkon inkvizitorské činnosti dostatečně horliví. Důslednost a disciplínu má zajistit dominikánský řád. Později bude tento úkol svěřen také do rukou řádu františkánů. Přichází období papežské inkvizice

⁷⁵ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 52.

⁷⁶ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 25.

⁷⁷ Tamtéž, s. 48.

⁷⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 20.

⁷⁹ *Bible – Odhalená tajemství/ Ztracená evangelia* [online]. Film Export Home Video, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://ulozto.sk/xKvYfvqP/bible-odhalena-tajemstvi-rar>.

⁸⁰ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 25.

⁸¹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 23 - 27.

(jinak též pontifikální, příp. apoštolská, či období řádové, cca 13. – 19. století). Je dobou jejího utváření v organizovanou instituci, získává pravidla i předem daný průběh. A je to právě toto období, které zásadně mění vyšetřovací přístup. Papež Inocenc IV., v reakci na vraždu hlavního inkvizitora v severní Itálii, dovoluje při výslechu používat násilí. Inkvizice se formuje a sílí, až postupně dosáhne svého vrcholu v inkvizici římské, jež bude po zhruba tři století působit někde více, jinde méně, každopádně z časového hlediska souběžně s inkvizicí papežskou. Vzniku římské inkvizice však předchází období konce 14. a 15. století, které se nese ve znamení utišení inkvizičních procesů.⁸² Rovněž toto období bude detailněji rozebráno v kapitole Středověká inkvizice.

Klid patrný téměř do konce 15. století však netrvá dlouho. Brzy se objeví nový nepřítel katolické církve – pokrok a reformátorské myšlenky.⁸³ Římská inkvizice (Kongregace římské a světové inkvizice, 1542 – 1908) vzniká především jako reakce na rozmáhající se luteránství.⁸⁴ Lokální tribunály k zamezení nové hereze již nestačí, a tak je třeba zřídit tribunál univerzálního charakteru. Za tímto účelem v červenci roku 1542 papež Pavel III. vydává bulu *Licet ab initio*, jíž zakládá římskou inkvizici – Kongregaci římské a světové inkvizice (*Congregatio Romanae et universalis inquisitionis*), zkráceně Sváté Oficium (*Sanctum Officium*). Tento nejvyšší církevní soud bude řešit procesy s mnohými intelektuály. Zmiňme Giordana Bruna a Galilea Galileiho. Bruno byl upálen, Galilei zůstal doživotně pod dohledem inkvizice.⁸⁵ Zpočátku inkvizice pomáhá tvorbě indexů zakázaných knih a autorů.⁸⁶ Římská inkvizice se centralizovala v Římě a byla tvořena šesti kardinály.⁸⁷ Prvním generálním inkvizitorem se stal kardinál Gian Pietro Carafa, neústupný bojovník s protestanty. Jeho neochvějné přesvědčení nalézáme i ve výroku, jehož je autorem: „*I kdyby byl kacířem můj otec, šel bych sbírat dřevo, abych ho upálil*“.⁸⁸ Papež Sixtus V. pak inkvizici staví na úroveň kongregace. Její působnost však ani poté nezahrnuje veškerou církev. Kompetence římského tribunálu se týkaly církevního státu. Stále však působily místní inkviziční tribunály zdůrazňující svoji nezávislost. Bula *Licet ab initio* vztah mezi těmito orgány nevymezovala.⁸⁹ Období římské inkvizice však nezapadá do období středověku, proto jen pro úplnost zmiňme, že od 17. století se zájem inkvizitorů stáčí od protestantismu k dodržování vnitřní disciplíny, stíhá rouhačství, bigamii apod.⁹⁰ I

⁸² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 30 - 40.

⁸³ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 94.

⁸⁴ SLATINSKÝ, M. *Otázka č. 1479* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.katolik.cz/otazky/ot.asp?ot=1479>.

⁸⁵ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 79, 80.

⁸⁶ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 95.

⁸⁷ SLATINSKÝ, M. *Otázka č. 1479* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.katolik.cz/otazky/ot.asp?ot=1479>.

⁸⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 80.

⁸⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 93, 94.

⁹⁰ Tamtéž, s. 94, 95

její činnost však pozvolna upadala, autorita slábla a roku 1908 zaniká, resp. je přejmenována na Kongregaci svatého oficia. V roce 1965 je pak na II. vatikánském koncilu papežem Pavlem VI. zrušena zcela. Období inkvizice, která silou a strachem nutila přizpůsobit se, definitivně končí. Je vytvořena Svatá kongregace učení víry, její kompetence jsou však minimální a slouží spíše jako orgán poradní.⁹¹

Okrajově zmiňme rovněž španělskou inkvizici (jinak též La Suprema, 1478 – 1834), která představuje zcela odlišnou formu. V době středověku se zde inkvizice paradoxně příliš neprosadila. V 15. století však udeří s o to větší silou a odhodláním. Španělská inkvizice vzniká roku 1478 z popudu krále Ferdinanda II. Aragonského a jeho manželky Isabely. Ti, pod vlivem svých dominikánských rádců, zejména převora dominikánského kláštera sv. Pavla, Alonsa de Hojedy a zpovědníka Ferdinanda a Isabely Tomáse de Torquemada, žádají papeže Sixta IV. o povolení založit inkviziční tribunál. Papež jim bulou *Exigit Sincerae Devotionis* ze dne 1.11.1478 vychází vstříc.⁹² Sídlem tribunálu se stává Sevilla.⁹³ Zakladatelem španělské inkvizice je již zmiňovaný Tomás de Torquemada, schopný a pracovitý člověk, nicméně zároveň fanatický obránce křesťanského dogmatismu.⁹⁴ Od roku 1483 se stává předsedou Nejvyššího inkvizičního tribunálu, zkráceně nazývaného Suprema (celý název Supremo Tribunal de la Santa Inquisición).⁹⁵ V čele inkvizice stanul na dlouhých 18 let a významnou měrou přispěl ke vzniku kodexu španělské inkvizice, publikovaného roku 1484. Inkvizice je zde charakterizována jako tajný soud, rozsudky tribunálu jsou konečné a neodvolatelné (pozn. resp. nelze se odvolat papeži do Říma, možnost odvolání pouze do Rady všeobecné a nejvyšší inkvizice, tato možnost však byla spíše teoretická a nikterak účinná). Doba vyšetřování nebyla nijak vymezena, inkvizitoři se ze svých činů zodpovídali výhradně velkému inkvizitorovi a členům inkviziční rady. Nad nimi stáli sami panovníci.⁹⁶ Inkvizice tak byla orgánem prakticky všemocným.

Nutno podotknout, že inkvizice ve Španělsku po celou dobu své existence podléhala přímo králi, nikoliv papeži. Sloužila jako nástroj státní moci.⁹⁷ Byl to rovněž španělský král, kdo vybíral inkvizitory do Rady všeobecné a nejvyšší inkvizice (*Consejo de la General y Suprema Inquisición*). Ta byla součástí centrální exekutivy monarchie, stejně jako například Rada pro státní finance apod. Jedním z přisedících členů této rady byl

⁹¹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 87.

⁹² Tamtéž, s. 53.

⁹³ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 86.

⁹⁴ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 53.

⁹⁵ PAVLINCOVÁ, H. HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 318.

⁹⁶ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 57, 58, 62.

⁹⁷ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 86.

samotný panovník. Předsedou rady byl generální inkvizitor (inquisidor general). Na tomto místě stálo mnoho významných osobností.⁹⁸ Papež tedy ponechává monarchům volnou ruku. Pouze připomíná dávné soudní ustanovení týkající se dolní věkové hranice, která je stanovena na čtyřicet let. Inkvizitoři by tedy měli toto rovněž splňovat.⁹⁹ Kromě rady samozřejmě existovaly inkviziční tribunály provinční (provinciales) či místní (locales).¹⁰⁰ V Kastilii bylo dvanáct tribunálů, v Aragonii čtyři.¹⁰¹ Většinou se jednalo o dva až tři inkvizitory s právnickým vzděláním. Oproti středověku se objevuje funkce prokurátora (fiscal). Ten vypracovával obžalobu. Receptor vybíral pokuty, notáři zpracovávaly dokumenty, zaznamenávaly výpovědi do posledního detailu, během tortury (pozn. útrpné právo, mučení) byl přítomen lékař.¹⁰² A takto bychom mohli pokračovat. Jelikož však detailní rozbor španělské inkvizice není cílem této práce, postačí nám informace, že míra propracovanosti a organizace inkvizice byla na vysoké úrovni.

Suprema měla ještě jednu výjimečnost, která ji odlišovala od inkvizice v době středověku. A tou je široká škála jejich obětí. Zatímco středověk bojoval s heretiky z řad různých náboženských hnutí, během španělské inkvizice mohl být potencionálním obviněným prakticky každý. Mezi nejčastěji stíhané patří protestanti. Inkvizice od roku 1559 převzala kontrolu nad cenzurou a vypracovala Soupis zakázaných knih. Zajímala se o všechny a o všechno nešpanělského původu a nekatolického vyznání.¹⁰³ Židé a muslimové například, jsou považováni za rasově podřadné. Vzniká tak etnický antisemitismus, který se v době novověku ještě několikrát zopakuje.¹⁰⁴ Souvisí to především s dobovým přesvědčením o cti a víře, coby dědictvím Španělska. Z tohoto pohledu urážka křesťanství je urážkou všech, kteří za něj položili své životy. Tato myšlenka vzájemné pospolitosti ve víře i v rase přináší přesvědčení, že starokřesťan je lepším než nově pokřtění. A tak například židé nesměli vykonávat veřejné úřady, vzniká řada rasových zákonů omezujících jejich práva. Za jejich propagací stojí i Tomás de Torquemada, paradoxně židovský konvertita.¹⁰⁵ Pronásledování ale byli také lidé jakkoli se vymykající, jako homosexuálové, lidé s fyzickou či psychickou anomálií, ale také sběrače bylin apod.¹⁰⁶ Propojenost mezi církví a státem nakonec způsobila inkviziční stíhání jakéhokoliv státu a církvi odporujícího

⁹⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 60 – 62.

⁹⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 86.

¹⁰⁰ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 64.

¹⁰¹ DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadisticky-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

¹⁰² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 64.

¹⁰³ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 87.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 83, 84.

¹⁰⁵ DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadisticky-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

¹⁰⁶ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 42.

chování.¹⁰⁷ Je zaznamenán i případ upálení dvou osob a uškrcení dalších deseti jen proto, že četli Bibli. Dovolili si totiž tak učinit v době, kdy bylo její čtení laikům zakázáno.¹⁰⁸ Hlavním objektem zájmu španělské inkvizice však byli tzv. conversos, čili navrácení. Šlo o židy či muslimy, kteří na nátlak, nebo v důsledku různých pogrom proti vyznavačům nekřesťanského náboženství, přijali křest. Inkvizice pak zarputile kontrolovala jejich odhodlání pro novou víru a hledala sebemenší náznaky odklonu od ní.¹⁰⁹ Naopak odmítavě se španělská inkvizice staví k čarodějnickým procesům, které označuje za pověru.¹¹⁰ To má své odůvodnění. Každá inkvizice stála před nutností stanovit si priority, prvořadě cíle. Těmi jsou osoby znamenající bezprostřední nebezpečí. Ve Španělsku se jednalo o židy, conversos apod. Na čarodějnické procesy tak nezbyval přílišný prostor. Lze snad říci, že v zápalu stíhání jedněch kacířů, byla přehlížena hereze jiná, která v jiném státě, či v jiné době představovala větší hrozbu.¹¹¹

Podobně jako ve středověku sermo generalis, i nyní ve Španělsku jsou rozsudky vyhlášovány na veřejné, slavnostní církevní ceremonii, nazývané autodafé. Dle Dominika Duky, OP, šlo spíše než o sadistický a pro odsouzené nadmíru stresující akt, o dobové vyjádření spravedlnosti. Během autodafé se konalo procesí, mše svatá s kázáním a smíření kajících obžalovaných.¹¹² Následujícího dne, někdy ještě v den konání autodafé, došlo k předání obviněných do rukou světské moci. Ta vykonala trest.¹¹³

Ze španělské inkvizice vzešla inkvizice peruánská a mexická, která zůstala činná až do vzniku nezávislého Peru a Mexika. Španělská inkvizice byla definitivně zrušena roku 1834 regentkou Marií Kristinou jménem Isabely II.¹¹⁴

Období honů na čarodějnice je časově nejasně postižitelné, vrchol však přichází v průběhu 14. až 18. století. Samotná víra v čarodějnice a demony sahá do doby antiky, setkat se s ní můžeme především v germánské mytologii. Svůj základ má v pohanských názorech o existenci ďábla a zlých sil. Ale také v zaujatosti ženstvím jako něčím nepochopitelně fascinujícím (zrození dítěte, menstruace), tudíž znamenajícím možnou skrytou hrozbu. To, co pohanská náboženství vyzdvihovala, se během honů na čarodějnice

¹⁰⁷ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 60.

¹⁰⁸ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 56.

¹⁰⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 83, 84.

¹¹⁰ DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadistickych-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

¹¹¹ DELUMEAU, J. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999, s. 244.

¹¹² DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadistickych-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

¹¹³ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 67, 68.

¹¹⁴ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 88, 89.

zcela obrátilo, a proto právě většinou ženy byly stíhány a brány za nezdařené plémě, plně chtíce a tíhnoucí k rozmarům zla.¹¹⁵ Delumeau důvod tohoto stíhání a ponižování žen přímo nazývá strachem mužů z ženství, z krásy i jejich svodů. Muže v období velebení ctnosti a sexuální zdrženlivosti děsí to, jak je ženy fyzicky přitahují. Viníka nevidí ve své nedostatečné vůli, nýbrž v ženě a jejích čarách.¹¹⁶

Problém čarodějnictví je obsažen i v Talmudu. Čarodějnictví je zde rozděleno na dvě kategorie, z nichž u jedné následoval trest smrti, u druhé nikoli.¹¹⁷ Rovněž římské oficiální trestní právo umožňovalo čaroděje potrestat smrtí, nicméně spíše se přistupovalo k pokutám. V tomto případě nešlo o tresty z náboženských důvodů, ale zkrátka proto, že tací lidé dělali nepořádek a podváděli. Až do 13. století je čarodějnictví spíše chápáno jako projev asociálnosti povětšinou pod vlivem omamných látek. Proto tresty zůstávaly v rukou církve. Ta volila mírnější způsob trestů, na jejichž vrcholu bylo většinou vyhoštění. Nikoliv ale pro strach z čarodějovy moci, nýbrž proto, že tento člověk byl považován za špatného z morálního hlediska a bylo vhodné jej izolovat od zbytku společnosti. Čarodějnictví bylo chápáno jako nevhodná pověra, nikoliv jako reálná hrozba. O tom vypovídá Canon Episcopi vnesený na Karolinském synodu (10. století), který údajně zážitky čarodějnic vnímá jako přelud.¹¹⁸ Papež Řehoř VII. v 70. letech 11. století dokonce zasílá dánskému králi Haraldovi dopis, v němž mu pod trestem zakazuje hony na čarodějnice jako na domnělé tvůrkyně zla či neúrody.¹¹⁹ A tak lze říci, že po většinu středověku čarodějnictví nebylo nijak významně stíháno. Bylo spíše tolerováno či přesněji stavěno na úroveň výmyslu.¹²⁰ Církev se k čarodějnictví celkově stavěla váhavě, pochybovala o reálnosti líčených zážitků domnělých čarodějů. Canon biskupů z Regina, z Prümü, z Burharda, z Wormsu aj. dokonce vyjadřuje počáteční odmítavý postoj církve, která v nadpřirozenou moc čarodějů nevěří.¹²¹

Přesto by však bylo nesprávné tvrdit, že středověká inkvizice čarodějnictví vůbec nevyšetřovala. Zejména od 14. století je patrný nárůst procesů s mágy a čaroději. Papež Jan XXII. roku 1326 vydává bulu *Super illius specula*. Čarodějnictví začíná být bráno za

¹¹⁵ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 240, 116 – 122.

¹¹⁶ DELUMEAU, J. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládnoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999, s. 143, 144.

¹¹⁷ PAVLINCOVÁ, H. HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 61.

¹¹⁸ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 130, 131.

¹¹⁹ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 121.

¹²⁰ PAVLINCOVÁ, H. HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 61.

¹²¹ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 130, 131.

kacířství. Inkvizitoři během svého působení ve francouzském Languedocu odhalili během mučení anti-církev uctívající Satana v podobě kozla. Mikuláš Eymericus, působící jako generální inkvizitor v Aragonsku, popisuje roku 1376 problém magie v příručce *Directorium inquisitorum*. O kacířství se dle něj jedná ve chvíli, kdy jsou přítomni či vzývání démoni.¹²² Ovšem k zásadní změně dochází v 15. století. Čarodějnictví je natolik zpopularizováno, že doslova vzbudí vlnu fanatičnosti a hysterie z moci těchto služebníků ďábla. A procesů s čarodějnicemi rapidně přibývá. Napomáhá k tomu Bula *Summis desiderantes affectibus* vydaná roku 1484 papežem Inocencem VIII. Původně tento dokument nebyl myšlen nijak extrémně, byl spíše jakýmsi doporučením a jeho platnost byla časově omezená.¹²³ Trestání čarodějnic schvaloval, nenabádal však k masovým vraždám. Nicméně zavádí inkvizici čarodějnických osob. Domnělý čaroděj, jakožto kacíř, má být podroben světskému trestu. Papežská inkvizice vytvoří zásady procesu, které zůstanou směrodatné i v dalších dobách.¹²⁴ Radomír Malý, coby obhájce církve, spatřuje hlavní důvody této hysterie v navazování kontaktů se zeměmi Orientu ve 13. a 14. století a v renesančním oživení pohanských pověr a zvyklostí.¹²⁵ Dominik Duka, OP, pak vyjadřuje názor, že za obnovou těchto pověr stojí obdiv a návrat k praktikám antiky patrný v době humanismu.¹²⁶ Skutečnost spatřuji někde uprostřed. Spojilo se více negativních faktorů, které, jelikož nepřišlo umírnění ze strany mocné církve, mohlo růst až do podoby honů na krásné, i ošklivé, mladé i staré, bohaté i chudé, ctnostné i neřestné.

Vzniká mnoho knih, úvah, či kreseb s touto tematikou. Vrcholem čarodějnické propagandy byla kniha *Malleus maleficarum* (Kladivo na čarodějnice) od dominikánů H. Institoris a J. Sprengera z roku 1487. Byť tato kniha nikdy nebyla schválena katolickou církví, mezi lidem vyvolala vlnu šílenství a stala se jakýmsi trestním kodexem pro vyšetřovatele.¹²⁷ Nutno však podotknout, že procesy s čarodějnicemi v onom brutálním a nepochopitelném měřítku, jaké konec středověku a novověk přinesl, byly spíše záležitostí světských soudů a jimi dosazených vyšetřovatelů, většinou vzdělaných v oblasti práva. A častokrát v pozadí stály spíše boje o majetek či pomsta, než skutečný proces s čarodějnicemi podložený alespoň částečně pádnými argumenty, či reálným strachem z

¹²² DELUMEAU, J. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládnoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999, s. 193, 194.

¹²³ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 130, 131.

¹²⁴ Tamtéž, s. 125, 240, 241.

¹²⁵ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 121.

¹²⁶ DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadistickych-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

¹²⁷ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 241.

čar.¹²⁸ A tak jako důkaz viny stačila například přítomnost myši či mouchy na těle svázané oběti uzamčené v kopce plné těchto zvířat. Známou je také zkouška jehlou, kdy se na těle oběti hledalo čarodějnické znamení, z něhož netekla krev. Častá byla zkouška vodou, pokud dotyčná přežila, byla vinna.¹²⁹ Soudy této doby měly prakticky neomezenou možnost prokazování viny. Samotná tortura se mohla neustále opakovat¹³⁰, narozdíl od středověké inkvizice, kde byla povolena pouze jedenkrát a to po dobu max. 15 minut.¹³¹ Docházelo k vydírání a mučení, pravda měla cenu utrpení.

Katolická církev v tomto směru učinila největší chybu v tom, že jako autorita nezasáhla a toto krveprolévání nezastavila. Nicméně se samotnými zruďnými procesy neměla příliš společného. Badatelka Jenny Gibbons napsala práci na téma čarodějnictví, ve které uvádí, že inkvizice ve většině případů ustoupila od trestu smrti. Oproti tomu u státních soudů či místních lidových soudů se počet smrtelných trestů děsivě zvyšoval. Právě místní lidové soudy byly v boji proti čarodějnictví neaktivnější. Šance na přežití, pokud byla osoba obviněna, byla asi 10 %.¹³²

Na začátku 16. století se směrodatnými pro říšské řízení případu stává Bamberský soudní hrdební řád (*Constitutio Criminalis Bambergensis*, čl. 131) z roku 1507 a Carolina (*Constitutio Criminalis Carolina*, čl. 109), vydaný roku 1532. Procesy byly prováděny převážně světskými soudy. Odlišuje se neškodlivé kouzelnictví, jehož postih byl dán k posouzení soudu. V lehčích případech mohl mít postih podobu veřejného mrskání, zabavení majetku či vyhoštění ze země. Škodlivý čaroděj měl být upálen. Samozřejmě posouzení míry provinění bylo opět plně v rukou soudu.¹³³

Během honů na čarodějnice nebylo zásadního rozdílu mezi katolickou nebo protestantskou zemí. Sám Luther čarodějnictví schvaloval a bojoval proti němu ohněm.

Posledními procesy se na území Evropy konaly roku 1775 v bavorském Kemptenu, roku 1782 ve švýcarském kantonu Glarus a v roce 1792 v Posenu na území dnešního

¹²⁸ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 126, 127.

¹²⁹ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 144, 145.

¹³⁰ Tamtéž, s. 145.

¹³¹ *Zpravodaj BJB* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://www.zpravodajbjbp3.webzdarma.cz/2011_02.pdf.

¹³² Tamtéž.

¹³³ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 242.

západního Polska. Stejně jako u případů středověké inkvizice, i zde je těžké určit počet obětí. Odhadem možno stanovit 50 000 – 80 000 životů.¹³⁴

V otázce čarodějnictví středověku je třeba opět zdůraznit, že církve se k tomuto staví povětšinou odmítavě. Vinu domnělých čarodějnic vidí spíše v nevhodném chování, užívání omamných látek a v jejich špatném vlivu na křesťanskou společnost. Jak je patrné, nelze ani samotné hony na čarodějnice přisuzovat církvi, tedy ani inkvizici. Nezasáhla, přitom ze svého postavení jistě mohla. To je její vina. Samozřejmě, že se objevili horliví zástupci církve, kteří toto podporovali, šlo ale spíše o výjimečné případy. Objevují se i ochránci dobré víry a zdravého rozumu, jako například jezuita, básník a teolog Friedrich von Spee. Anonymně vydal spis *Cautio criminalis*, ve kterém vyjadřuje nepochopení k tomuto běsnění.¹³⁵

Každopádně co se srovnání týče, inkviziční procesy měly určitá pravidla. Ta se samozřejmě rovněž upravovala dle potřeby, nelze je tak brát za nikterak morálně správná. Přesto ale byl patrný určitý řád. Základní rozdíl mezi středověkou inkvizicí a procesy s čarodějnicemi pozdního středověku a následného novověku je užívání tortury. Inkvizice umožňovala jen jedno provedení, během čarodějnických procesů byl počet tortur neomezen. Rovněž forma odpuštění je odlišná. Ten, kdo se inkvizici přiznal, měl zůstat živ, docházelo ke zmírnění trestu. V době čarodějnického fanatismu bylo jen samotné obvinění prakticky rozsudkem trestu smrti. Neboť nemůžeme počítat jen zmařené životy na hranici, ale i během výslechu, či sebevraždy jen ze strachu z tortury. Naopak společný rys můžeme vidět v odsuzování lidí jen na základě domněnky či tvrzení.¹³⁶

Celkově lze konstatovat, že rozmanitost herezí patrná od 14. století ve všech výše uvedených případech inkvizice, včetně honů na čarodějnice, má jeden hlavní společný důvod. A tím je ohrožení církevní i státní moci v důsledku mnoha dobových pohrom, jako například hlad, morové epidemie, vzpoury, pocit ohrožení. Bylo třeba nalézt jednoho viníka tohoto všeho. Tím byl pochopitelně Satan, který se v nadcházejícím novověku stane odůvodněním pro jakoukoli stíhanou odlišnost. Konec světa se blíží a on v podobě rozličných herezí svádí poslední boj, ve kterém proti církvi staví židy, protestanty, reformátory s jejich ďábelskými výmysly a samozřejmě své nevěstky čarodějnice.¹³⁷

¹³⁴ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 237, 242.

¹³⁵ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 120 – 128.

¹³⁶ FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 149.

¹³⁷ DELUMEAU, J. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999, s. 244, 245.

6 STŘEDOVĚKÁ INKVIZICE

V plné síle nastupuje inkvizice v době rozkvětu středověkého světa a křesťanské společnosti, tedy zhruba mezi 5. až 15. stoletím. Není to náhoda. Církev je na svém vrcholu a může tak diktovat podmínky.¹³⁸ Jak píše Miroslav Jodl: „*Křesťanství je jedna říše a v ní jeden panovník, papež*“.¹³⁹ Vzniká tzv. středověká Christianitas, znamenající ztotožnění církve se společností, se státem. Po celý středověk je Christianitas jediným správným společenstvím, udávajícím směr a udržujícím jednotu církevní i společenskou.¹⁴⁰

Stíhání heretiků, od počátku těsně spjaté s postavením křesťanství, se v době středověku, který charakterizuje vláda Christianitas, staví opět do popředí. V rámci snahy o centralizaci náboženskou i politickou je jakákoli odlišnost vnímána jako odsouzeníhodná.¹⁴¹ Kacířství rozbíjí jednotu církve, i celé společnosti. Vzniká řada nařízení proti heretikům.¹⁴² Jejich stíhání se stává sociálně-politickou otázkou.¹⁴³

Sílí tak propagace boje proti herezi. V 8. – 9. století papež Lev IV. tvrdí, že každý, kdo zemře při obraně církve, bude vzat do nebe. A Jan VIII. takovéto oběti dokonce rovnou pasuje na mučedníky.¹⁴⁴ Ne náhodou nám tato motivační prohlášení, gradující v křížových výpravách, připomínají postupy jiných náboženství.¹⁴⁵

Jak jsme již rozebírali, nejprve hovoříme o tzv. inkvizici biskupské, kterou můžeme časově vymezit do období 4. – 13. století. Vyšetřování provádí jednotliví biskupové. Nicméně lze konstatovat, že západní společnost prakticky až do 10. století nemusí čelit herezi ve velké míře, a tak ani inkviziční činnost není příliš horlivou, ani rozšířenou. Podrobné postupy biskupské inkvizice jsou pak vypracovány až v letech 1179 – 1215.¹⁴⁶ Rovněž přechod od tolerance k násilí v boji proti herezi trval celá staletí.¹⁴⁷

Situace se mění na konci 10. století, kdy se v celé Evropě objevují skupiny kacířů.¹⁴⁸ Nástup tvrdých metod vůči heretikům je však třeba hledat až na počátku 11. století. Evropou se šíří hnutí manichejských, žijících především v askezi a odmítání ortodoxní církve a jejích praktik. Dalšími heretiky této doby jsou bogomilové, hlásající

¹³⁸ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 84.

¹³⁹ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 45.

¹⁴⁰ RYŠ, G. *INKVIZICE*., Praha: Mladá fronta, 2004, s. 34.

¹⁴¹ DELUMEAU, J. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999, s. 245.

¹⁴² RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 35.

¹⁴³ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 152.

¹⁴⁴ JOHNSON, P. *DĚJINY KŘESŤANSTVÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 230.

¹⁴⁵ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 17.

¹⁴⁶ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 38, 59.

¹⁴⁷ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 18.

¹⁴⁸ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 38.

striktní návrat k myšlenkám prvotního křesťanství a odmítající kult kříže a kněžské hodnosti. Zmiňme také katary, tj. čisté.¹⁴⁹ Takovýchto hnutí můžeme jmenovat více, rozboru hlavních z nich je věnována samostatná část nazvaná Středověká hereze. Kacířství se šíří Evropou v dosud nepoznané míře. Již v polovině 12. století je hereze v západní společnosti prakticky všudypřítomná. Anglie, Německo, Porýní, Flandry a jižní Francie bojují s činností katarů. V Itálii a Lombardii se šíří humiliáti. Okolí Lyonu je zaplaveno valdenskými. Postupem času se objevují hnutí další.¹⁵⁰ Zajímavým je fakt, že mnohé heretické sekty do západní Evropy uvedou z Východu se vracějící křižáci.¹⁵¹ O zneklidnění církve přívalem kacířů informuje list teologa Bernarda z Clairvaux (r. 1145), který provedl misi na územích ovládaných heretikem Jindřichem: „...*Vlk v rouše beránčím se ocitl v našem kraji, ale my jej poznáme po ovoci: kostely jsou bez shromáždění, shromáždění jsou bez duchovních, duchovní postrádají náležitou úctu a konečně, křesťané jsou bez Krista. Kostely vypadají jako synagogy. Je odmítána svatost Božího svatostánku a svátostí, jsou zesměšňovány slavnostní svátky...*“.¹⁵² A církev ostře reaguje, byť jde opět o proces dlouhodobějšího charakteru a stupňujícího se rázu. Ještě během třetího lateránského koncilu konaného roku 1179 je patrné odmítání spolupráce se státem. Biskup Vazo z Lutychu ve věci trestu pro příslušníky manicheismu říká: „*Nesmí být předáni světskému soudu, vždyť jejich život patří Pánu, který je Bohem lásky a slitování*“.¹⁵³ Obrat na sebe však nenechá dlouho čekat, je vyvolán především jako reakce na hnutí katarů, ale i dalších sekt, a na zvyšující se výpady kacířských ozbrojenců, patrné již od 11. do 13. století. Záhy dochází ke spolupráci papeže s císařem a předávání kacířů světským soudům.¹⁵⁴ Kacíři jsou nemilosrdně pronásledováni.¹⁵⁵

Druhou stránkou problému boje s herezí je problematika trestu smrti. Zde nutno podotknout, že byť byl sporadicky užíván, zákonem trest smrti pro kacíře ještě podepřen nebyl. Až do pontifikátu Řehoře IX. ve 13. století se církev nevyjadřuje ve prospěch popravování kacířů.¹⁵⁶ Přesto zde ale poukažme na rozpor ohledně stanoviska třetího lateránského koncilu, neboť v jednom ze svých článků již tvrdí: „*Jak říká sv. Lev, i když se stává, že se církevní disciplína spokojila s kněžským soudem a nezpůsobila prolítí krve, je však podporována právy katolických knížat, díky čemuž často lidé, zaskočení strachem před tělesným trestem, hledají lék ke spasení*“.¹⁵⁷ Za překročením vnitrocírkevní

¹⁴⁹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 19,20.

¹⁵⁰ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 41.

¹⁵¹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 19, 20.

¹⁵² RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 39, 40.

¹⁵³ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 46.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 46, 47.

¹⁵⁵ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 19,20.

¹⁵⁶ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 48, 49.

¹⁵⁷ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 52.

disciplíny, jakou bylo například vyobcování a kterou hlásal již zmiňovaný biskup Vazo z Lutychu, stojí především výpady ozbrojených skupin, které ničily, loupily a nezastavily se ani před násilím. Tyto již koncil nejen vyobcovač, ale vyzval rovněž katolické panovníky, aby zkonfiskovali jejich majetek a dotyčné zajali.¹⁵⁸ Miroslav Jodl pak ve své knize *Proměny křesťanství* cituje názor německého katolíka Rathgebera, který vysvětloval brutální změny v zacházení s kacíři takto: „*Kacíři ... svými revolučními snahami hnali stát do dilematu – buď se jich za každou cenu zbavit, nebo zaniknout.*“¹⁵⁹ Snad právě zde je hlavní důvod církevně-státního stíhání.

Roku 1184 je vydán dekret, či bula, papeže Lucia III. a císaře Friedricha I. Barbarossy směřovaný proti bludařům. Vzniká ve Veroně, nese název *Ad abolendam* a již otevřeně schvaluje vydávání heretiků světskému rameni k potrestání dle místních právních zvyků. Dekret je také výčtem jednotlivých herezí.¹⁶⁰ Někdy bývá nazýván Zakládací chartou inkvizice. Je důležité zmínit, že tento dekret využívá zásady uplatňované již od dob Gratiana a vytváří z nich procesní postup užívaný vůči kacířům. Rozděluje již také role, kdy duchovní moc vyslychá a stanoví vinu, moc světská určí a provede trest.¹⁶¹ Světští vládcové byli do boje proti herezi zapojeni poměrně nekompromisně. Pokud by kacíře dostatečně nepronásledovali, či snad sabotovali kacířství a dostatečně nespolupracovali při jeho potírání, byli by vyobcováni z církve, jejich léna by dostala jiná knížata. Naopak vřelá spolupráce znamenala získání stejných odpustků, které náležely křížovým rytířům.¹⁶²

Najdou se i tací, kteří herezi nechtějí ničit ohněm a mečem, nýbrž tak, že půjdou druhým příkladem, odmítají bohatství a žijí v ctnosti. Požadují reformu církve. Jmenovat můžeme představitele benediktýnského opatství ve francouzském Cluny. Hovoříme o tzv. clunyjské reformě. Přichází s myšlenkou osamostatnění se od světské společnosti, požaduje čistotu církve. Reforma neřeší přímo problematiku inkvizice. Cestou askeze a sebereflexe však přispívá k povědomí změn nikoliv vně církve cestou donucování, ale zaměření se na obrodu uvnitř církevního společenství. Tato reforma se však nesetkala s všeobecným přijetím.¹⁶³ Nicméně ve středověku nalezneme i několik jmen církevních představitelů, kteří se proti trestům smrti pro heretiky jasně postavili, jmenujme sv. Bernarda nebo sv. Norberta.¹⁶⁴ Biskup z belgického Liége vyzývá k boji argumentací,

¹⁵⁸ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 52, 53.

¹⁵⁹ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 61.

¹⁶⁰ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 48 – 50.

¹⁶¹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 54.

¹⁶² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 28.

¹⁶³ Tamtéž, s. 23.

¹⁶⁴ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 49.

nikoliv zbraněmi.¹⁶⁵ Na námitky je však již pozdě, násilné potlačování hereze se stává účinnou metodou.

Inkviziční činnost, dosud stále v rukou biskupů, stanovuje nutnost provést dvakrát do roka kontrolu farností, v nichž existovalo podezření, že v nich jsou kacíři. Biskupové pak vyšetřování opírali o výpovědi několika svědků, těšících se dobré pověsti, zavázaných přísahou.¹⁶⁶

V roce 1199 Inocenc III. vydává dekretál *Vergentis in senium*. Jeho význam spočívá v tom, že zde papež poprvé staví herezi na úroveň například zrady. Stává se jedním z nejtěžších zločinů. To přispěje k přesvědčení, že je možné použít proti ní ty nejtvrďší prostředky, jako jsou mučení nebo trest smrti.¹⁶⁷

Významným je pak čtvrtý lateránský koncil (r. 1215). Z důvodu narůstající hereze na jihu Francie papež Inocenc III. staví boj proti heretikům jako jednu ze svých hlavních priorit. Papež se stává nejen nejvyšším pastýřem, ale i soudcem. V oblasti odhalování a potírání hereze dochází ke zpřísnění. Věřící se musí zpovídat svému faráři, a to alespoň jedenkrát ročně. Další povinností je svaté přijímání minimálně před Velikonocemi. Již nesplnění těchto křesťanských povinností uvedlo člověka do řad kacířů. Násilné tresty a perzekuce se stávají běžnou praktikou.¹⁶⁸ Inocenc III., ambiciózní muž, který se často nechal neskromně titulovat náměstkem Kristovým na zemi či králem králů, se v rámci boje proti herezi rozhodne jednat a připravuje křížovou výpravu na jih Francie. Jedním z důvodů křížové výpravy je také reakce na zavraždění papežského legáta Pierra de Castelnau. K potlačení bezvěrců se mělo využít „*všech prostředků, které Bůh zjeví*“.¹⁶⁹ A tak se první třetina 13. století nese ve znamení tzv. válek proti albigenským. Hnutí vzniká již v 11. století ve městě Albi na jihu Francie. Právě zde se šíří katarská ideologie závratnou rychlostí. Požadovala chudou církev, oddělenou od světské moci. Následky křížové výpravy byly katastrofální, města byla vypálena, lidé bez milosti pobiti. Vojsko bojující ve jménu kříže nemělo slitování.¹⁷⁰

Zde na příkladu vzpomeňme názor převládající ve středověké společnosti, která kladla důraz nikoli na život na zemi, nikoli na fyzično, nýbrž velebila posmrtný život a směřovala ke spáse duše. Z našeho pohledu tak téměř spojila hranici mezi vinou a nevinou. Smrt mnohdy čekala obě strany, neboť viník je potrestán, nevinný dojde spásy. Jeho duši

¹⁶⁵ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 28.

¹⁶⁶ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 54.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 59, 60.

¹⁶⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 28.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 26.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 23 - 27.

se dostane pokoje. Během již zmiňované křížácké výpravy v době válek proti albigenským, nechal papežský legát Arnaud Amalrik zapálit katedrálu, do níž se schovali pronásledovaní heretici, v níž však byli rovněž i věrní katolíci. Pod jeho slavným výrokem: „*Zabte je všechny, Bůh už si je přebere*“¹⁷¹, jasně vidíme, o jak krutou dobu šlo.

Pro krátké srovnání zmiňme poznámku Radomíra Malého k Arnaudovi Amalrikovi. Ten tvrdí, že tato nelítostná věta mu byla do úst záměrně vložena, aby hanila jeho i církev. Ve skutečnosti údajně šlo o milosrdného a ušlechtilého muže. K samotné křížové výpravě Malý podotýká, že skutečně šlo o krutý zásah. Nicméně vyjadřuje přesvědčení, že vojsko k tomuto bylo oprávněno, jako k obraně proti kacířské agresi.¹⁷²

K potvrzení téměř absolutní moci papeže uvnitř církve přispívá již dokument Řehoře VII. *Dictatus papae*, vydaný v roce 1075, potvrzující nezávislost křesťanské instituce a nejvyšší autoritu papeže. Postupně se vytváří model tzv. papežské monarchie, kdy papež řídí církev prakticky sám, biskupové řeší jen konkrétní záležitosti.¹⁷³ V otázce inkvizitorské činnosti převládal názor, že biskupové neplní tento úkol dostatečně horlivě.¹⁷⁴ Papež předává část své soudní moci vzdělaným úředníkům, delegovaným soudcům, kteří za něj řeší konkrétní záležitosti. V první polovině 13. století již ale není přes velký počet kauz možné řešit je všechny v Římě.¹⁷⁵ A tak papež Řehoř IX. svými bulami *Ille humani generis* a *Licet ad capiendos* (r. 1233) ustanovuje oficiální papežské inkvizitory.¹⁷⁶ Úkol pátrání po kacířích tak přechází do rukou řádu dominikánů. Prvním jmenovaným byl převor kláštera dominikánů v Řezně, roku 1231. V roce 1233 se další delegovaní soudci z řad dominikánů vydávají do francouzského Languedocu.¹⁷⁷ Později budou tímto úkolem pověřeni i františkáni. Jakékoli odvolání proti těmto prvním oficiálním inkvizitorům a jejich činnosti je možné pouze v Římě. Toto privilegium jim zajišťuje encyklika Řehoře IX. nazvaná *Excommunicamus*.¹⁷⁸ Hovoříme již o inkvizici papežské, časově ohraničené 13. – 19. stoletím. V čele inkvizice stojí papež, který jediný může měnit rozsudky lokálních tribunálů.

Ustanovení v Tarragoně (r. 1242) dokazuje, že v tomto období šlo o významný mezník ve vývoji inkvizice. Mění se vztah věřících a kacířů. Každý správný věřící je

¹⁷¹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 27.

¹⁷² MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 46, 47.

¹⁷³ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 62, 63.

¹⁷⁴ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 29, 30.

¹⁷⁵ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 62 – 64.

¹⁷⁶ PAVLINCOVÁ, H. HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 317, 318.

¹⁷⁷ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 64, 65.

¹⁷⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 29, 30.

povinen kacíře pronásledovat. V opačném případě se z věřícího stává heretik.¹⁷⁹ Vzpomeňme slova francouzského inkvizitora Bernarda Guie: „Úkolem inkvizice je vyhubit kacířství. Kacířství nemůže být zničeno, nebudou-li zničeni kacíři. Kacíři nemohou být zničeni, nebudou-li zničeni spolu s nimi ti, kdo je ukrývají, sympatizují s nimi a hájí je.“¹⁸⁰ Kacířem tak byl nejen ten, který setrval ve svých bludech, ale i ti, kteří přijímali kacířské názory, účastnili se kacířských bohoslužeb, stejně jako všichni, kteří nepodávali veškeré informace o kacířích, poskytovali jim úkryt či jinou pomoc nebo ti, kteří bránili potírání kacířství. Synoda ustanovuje i celou řadu trestů, mezi nimiž je zahrnut i trest smrti.¹⁸¹ Spolupráce světské a církevní, resp. inkvizitorské, moci je již samozřejmostí. Inkvizitoři herezi odhalí, vyšetří a soudí. Odtud pojmenování inkvizitora, jeho úkolem je inquiree, tj. pátrat a vyhledávat. Trest vykoná moc světská.¹⁸²

Výslech podezřelého ještě v době papeže Řehoře IX. probíhal ve snaze odvrátit heretika od svých bludů, a to i slovy, tedy bez použití násilí. Také z toho důvodu si do funkce prvních inkvizitorů zvolil dominikány, kteří jsou zdatnými řečníky. Roku 1252 však dochází k obratu. Je zavražděn hlavní inkvizitor pro území severní Itálie Petr z Verony. Dějiny jej později začnou nazývat jako Mučedník. Tato vražda současného papeže Inocence IV. popudí natolik, že při výsleších dovoluje používat násilí. Ve své bule *Ad extirpanda* ukládá jen omezení, že vyslýchanému nesmí být poškozeny údy a nesmí být ohrožen jeho život.¹⁸³ Pokud se obviněný přiznal na mučidlech, musel však své doznání zopakovat i příští den, tentokrát bez užití násilí.¹⁸⁴

Rovněž papežská inkvizice bojuje s kacířskými hnutími své doby, která se vyznačují odklonem od ortodoxní církve. Nicméně tato doba s sebou nese riziko nejen pro skutečné kacíře, ale pro všechny, kteří byť jen náznakem napomáhají kacířům, neinformují o nich a v konečné fázi i pro ty, kteří údajně brání dostatečnému potírání hereze. V této chvíli, a také proto, že tribunál nebyl povinen informovat zatčené o konkrétní obžalobě, už je obvinění natolik všeobecné, že si před pařáty inkvizice nemůže být jistý prakticky nikdo. Mezi obyčejnými lidmi se šířil strach a sílilo udavačství ve snaze zachránit sám sebe. Nenávist a pomstychtivost byly často záminkou pro žalobu, jejíž neadekvátnost mohl obviněný jen velmi těžko dokázat.¹⁸⁵

¹⁷⁹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 69, 70.

¹⁸⁰ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 31.

¹⁸¹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 70.

¹⁸² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 30 - 33.

¹⁸³ Tamtéž, s. 37, 38.

¹⁸⁴ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 72.

¹⁸⁵ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 38, 39.

I přes bouřlivost 13. století přesto přichází uklidnění. Nejnenáviděnější a zároveň nejnebezpečnější kacířská hnutí jsou postupem času vymícena a činnost inkvizice se zmírňuje natolik, že na konci 14. století a prakticky po celé století 15. o ní není příliš zmínek. Hlavní nepřátelé celého středověku jsou zlikvidováni.¹⁸⁶

Postupy středověké inkvizice lze obecně shrnout, jsou totiž již patrné vzorce, podle nichž se inkvizitoři řídili. Dle Jiřího Chalupy již Řehoř IX. vytváří organizovanou inkviziční instituci, později vrcholící v inkvizici římské. Již na konci 13. století se síť inkvizičních tribunálů rozšíří prakticky po celé západní a střední Evropě.¹⁸⁷ Skutečně už můžeme hovořit o organizované instituci. Inkvizice této doby má již daný průběh, má svá pravidla. Od počátku 40. let 13. století vzniká velké množství příruček pro inkvizitory, obsahujících podobná schémata.¹⁸⁸

Inkvizitor si nejprve vybral strategické místo, například trh. Zde svolal duchovní i lid a pronesl první pokání, vybízel k ohlášení kacířů. Zároveň ohlásil tzv. období milosti, během něhož dobrovolně učiněné doznání nemělo právní důsledky. Stanoveno bylo pouze pokání. To však mělo dvě podmínky. Navrácení k víře muselo být trvalé, tj. nesmělo dojít k recidivě. Druhou podmínkou byla připravenost bránit víru. V reálné podobě šlo především o spolupráci s inkvizitory v potlačování hereze. Během tohoto období byla shromažďována i udání. Poté následovaly výslechy.¹⁸⁹

Inkviziční proces mohl být zahájen třemi způsoby: na základě žaloby (per accusationem), na základě udání (per denuntiationem), či na základě vyhledání (per inquisitionem).¹⁹⁰

Samotný proces se skládal ze dvou částí: předběžného vyšetřování (inquisitio generalis) a jakéhosi hlavního přelíčení s konkrétním obžalovaným (inquisitio specialis). V čele tribunálu stojí dva inkvizitoři, jmenovaní přímo nejvyšším papežem. Ti dále využívali různých asistentů, ozbrojených sil apod. Nežádka kdy využívali i porotního soudu, který inkvizitorům usnadňoval rozhodování o vině a vymezení adekvátního trestu.¹⁹¹

Ve svých počátcích středověká inkvizice nezveřejňovala jména udavačů. To mění papež Bonifác VIII. Jména jsou z důvodu zvýšení důvěryhodnosti nařčení a procesů

¹⁸⁶ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 39, 40.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 30, 31.

¹⁸⁸ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 70.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 70, 71.

¹⁹⁰ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 48.

¹⁹¹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 32, 33.

známa. Vinu obvykle postačilo prokázat svědectvím dvou nezávislých svědků.¹⁹² Obviněný však mohl na počátku vyšetřování sepsat seznam svých nepřátel. Pokud někdo z nich byl v okruhu svědků, býval povětšinou jako svědek vyloučen.¹⁹³ Důležitou odlišností, oproti dnešnímu systému, je skutečnost, že v otázce adekvátnosti obvinění platila presumpce viny, nikoliv jako dnes presumpce nevinoty. To znamenalo, že obviněný byl brán za vinného až do doby, kdy byl dokázán opak.¹⁹⁴ Úkolem inkvizice bylo přivést obžalovaného k pokání.¹⁹⁵

Mučení během výslechu se užívá, jak již bylo výše zmíněno, od roku 1252. Důležité je ale podotknout, že praktikováno bylo u všech soudů středověké Evropy, s výjimkou Anglie. Nešlo tedy o jev nijak nevšední. Nešlo ani o výmysl krvelačné inkvizice. Inkviziční postupy celkově napodobovaly tehdejší praktiky užívané světskými soudy.¹⁹⁶ I zmiňovaná presumpce viny náležela všeobecně ke středověkému právnímu řádu.¹⁹⁷ Inkvizice přejímá například také systém tvorby a archivace dokumentů, coby metody k uchování informací. Tento trend, patrný od konce 12. století, se stal hojně využívaným mnohými světskými úřady. Nepostradatelným se stal i inkvizici, jíž poskytl možnost sběru informací za účelem pochopení kacířských hnutí, či vyhledávání a stíhání konkrétních osob. Věznění, do 13. století pouhým neutrálním zadržovacím místem před výslechem, začíná ve 13. a 14. století fungovat také jako forma donucování a trestání. Rovněž toto praktikují soudy pozdního středověku všeobecně.¹⁹⁸ Ve srovnání se, dle mnohých historiků, jeví vězení inkvizice jako humánnější.¹⁹⁹ Lze však říci, že inkvizice byla v tomto případě vynalézavější nežli jiné soudy, neboť ukládala tresty vězení na dlouhé roky, či na doživotí. Šlo o významný prostředek ovládnutí lidí. Vězení se také stává účinnou vyslyšací metodou. K výčtu doplníme i systém trestání. Ani ten se od jiných soudů zásadně neliší. Narozdíl od ostatních soudních dvorů však inkvizice vytvořila vysoce pružný trestní systém. Velmi citlivě tak rozlišovala míru provinění a od ní se odvíjející trest. Navíc inkvizitoři mohli tresty měnit. Pokud se odsouzený kál a spolupracoval, mohl se dočkat trestu lehčího a naopak. V tomto tedy spatříme výjimečnost

¹⁹² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 32, 33.

¹⁹³ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 72.

¹⁹⁴ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 76.

¹⁹⁵ DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadistickych-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

¹⁹⁶ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 72.

¹⁹⁷ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 76.

¹⁹⁸ GIVEN, B., J. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum Publishing s. r. o., 2008, s. 45, 46, 81, 82, 83.

¹⁹⁹ DUKA, D., OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadistickych-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

inkvizice. V její propracovanosti, která fungovala jako ideální systém dlouhodobé manipulace s lidmi.²⁰⁰

Inkviziční vyšetřování bylo tajné.²⁰¹ Rozsudek byl ale vyhlášen veřejně na slavnostní akci, nazývané sermo generalis (pozn. podobně jako později ve Španělsku v ještě propracovanější podobě autodafé).²⁰² Celé řízení uzavíralo kázání. K rozsudku bývala připojena deklaráce, která je uvedena například v Krátké příručce pro inkvizitory v Carsassone²⁰³, kterou citujeme: „*Nedopustili jsme a s Boží pomocí nikdy v budoucnosti nedopustíme, aby byl kdokoli odsouzen bez jasného a zřejmého důvodu nebo bez jeho vlastního přiznání.*“²⁰⁴

Vraťme se ještě k udělovaným trestům. Jak bylo řečeno, inkvizice měla celou škálu rozličných trestů. Od lehčích, jako třeba pouť na posvátné místo či veřejné kání se. Mezi kajícícké tresty patřilo například nošení žlutého kříže, našitého na svrchním oděvu. Pro věřícího mohlo jít o skutečné ponížení, neboť žlutá barva ve středověku symbolizovala Jidášovu zradu. Podobným trestem bylo nošení tzv. pláště studu. Šlo o pokrývku od hlavy až k zemi z kovu nebo ze dřeva, ze kterého nebylo možné uvolnit se vlastními silami.²⁰⁵ Mezi další tresty patřila konfiskace majetku a vězení.²⁰⁶ Uplatňovány byly dva druhy vězení. První, murus largus, znamenal odsouzení obviněného k pobytu v klášteře, kde měl omezený pohyb. Druhý typ uvěznění se nazýval murus strictus. Obviněný byl uzamčen přímo v klášterní cele. V obou případech měl vězeň zakázán kontakt s vnějším světem, byly mu dávány minimální porce jídla.²⁰⁷ Za falešné obvinění stihl dotyčného trest v podobě povinnosti nosit na šatech červené pláty látky ve tvaru plamenů. Vážná provinění, jak již bylo výše popsáno, zajišťovala moc světská a ve většině případů předání obviněného do jejích rukou znamenalo trest smrti na hranici.²⁰⁸ Tento trest byl nezdědka kdy vykonán i zástupně. To znamená, že pokud odsouzený zemřel ještě před vykonáním trestu smrti, či pokud se mu podařilo uprchnout, byl spálen například alespoň jeho obraz. Stejně jako trest i soud mohl probíhat v nepřítomnosti obviněného. Existovala i možnost posmrtného odsouzení. V tomto případě bývalo spáleno již mrtvé tělo kacíře.²⁰⁹

²⁰⁰ GIVEN, B., J. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum Publishing s. r. o., 2008, s. 81, 82, 83, 101, 102, 103.

²⁰¹ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 72.

²⁰² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 32, 33.

²⁰³ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 72.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 72, 73.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 75.

²⁰⁶ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 32, 33.

²⁰⁷ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 74.

²⁰⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 32, 33.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 114.

Tresty smrti však představovaly malou část z celkových rozsudků. Inkviziční záznamy druhé poloviny 13. století z francouzského Toulouse ukazují 1 % smrtelných trestů. Doživotní vězení se dočkalo 15 % odsouzených.²¹⁰ Celkový počet trestů smrti během celé doby působení inkvizice je stále předmětem vášnivého sporu. Zjištění skutečnosti je dnes již nemožné. Odhad nabízí poměrně velký rozsah, činí 100 000 – 10 000 000 obětí.²¹¹ Jen pro úplnost ale znovu připomeňme, že je třeba brát v potaz i zmařené životy, které vyhasly během vyšetřování. Stejně jako počet sebevražd spáchaných jen ze strachu z tortury.²¹² Důležitým je také fakt, že odsouzení jedné osoby znamenalo hanbou a podezřením celou rodinu, často i po několik generací.²¹³

²¹⁰ RYŠ, G. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 76.

²¹¹ *Pravda o inkvizici* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://viasathistory.cz/program/inquisition/>.

²¹² FELDMANN, Ch. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003, s. 149.

²¹³ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 147.

7 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI STŘEDOVĚKÉ INKVIZICE

V období středověku, resp. v době působení papežské inkvizice, byl úkol boje s herezí svěřen do rukou řádu dominikánů, později i františkánů. Významnými inkvizitory byli muži vzdělaní a oddaní víře i svému poslání. Někdy však až příliš. Pro příklad jmenujme některé z nich.

Rajmund z Peñaforte (zřejmě 1175 – 1275) se s dominikány setkává v italské Boloni, kde vyučoval církevní právo. Do řádu vstupuje roku 1222. Ve funkci inkvizitora působí jen krátce. Věnoval se především misijní a kazatelské činnosti. Svá kázání směřoval proti Maurům. Je spoluzakladatelem řádu Mercedářů na vykupování otroků. Založil školu pro misionáře v Murcii a Tunisu. Na jeho popud vzniká spis Tomáše Akvinského *Summa contra gentiles*, sloužící jako příručka pro misijní školy. Byl zpovědníkem aragonského krále Jakuba I. Zemřel 6. ledna 1275.²¹⁴

Nechvalně známou osobou středověké inkvizice je Konrád z Marburku (narozen mezi roky 1180 – 1190, zemřel r. 1233). Úřad vykonává z pověření papeže Inocence III. Stává se inkvizitorem v celém Německu. Ke svěřenému úkolu se staví nadmíru aktivně, není mu cizí užití násilí, kruté vyšetřovací metody, i předávání obviněných k trestu smrti. Konrád byl schopným mužem a horlivým obráncem církve. Podílel se na křížové výpravě proti albigenským. Roku 1233 obvinil Jindřicha II., hraběte ze Saynu, z účasti na satanských orgiích. Jindřich se proti tomuto odvolal ke shromáždění biskupů v Mohuči. A uspěl. Konrád toto však nemínil akceptovat a žádal zrušení rozsudku biskupů. Na cestě z Mohuče do Marburku byl přepaden a zabit.²¹⁵

Petr Veronský (1205 – 1252) vstupuje do řádu dominikánů roku 1221. Je příkladem obráceného sektáře, který v křesťanství nalézá pravou cestu a odhodlaně šíří tuto víru dále. Působil jako kazatel především mezi katary, a to na území celé severní Itálie. 8. července 1251 je Inocencem IV. jmenován generálním inkvizitorem pro horní Itálii, Toskánsko a Ankonu. Petr volil cestu polemik a kázání spíše než násilí. Je zavražděn 6. dubna 1252.²¹⁶

Jedním z neznámějších jmen středověké inkvizice je beze sporu Bernardo Gui (zřejmě 1261 – 1331). Do řádu dominikánů vstupuje roku 1279 a zastává zde významné funkce. V roce 1307 je jmenován generálním inkvizitorem ve francouzském Toulouse.

²¹⁴ *Rajmund, z Peñafortu sv., právník, magister řádu* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=1343>.

²¹⁵ *Ecce homo - inkvizitor Konrád z Marburku* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/_zprava/1230507.

²¹⁶ *Petr, Veronský sv., inkvizitor, mučedník* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=1303>.

V tomto úřadu působí 18 let. Díky jeho činnosti jsou v jižní Francii potlačeni kataři.²¹⁷ Dle dostupných zdrojů vykonával svoji inkvizitorskou činnost rozvážně, a na pokání i na trest dbal stejným dílem. Mučení doporučoval užívat mírně, neboť vynucené doznání pak nemusí odpovídat pravdě. Historie jméno Bernarda vykreslila v temných barvách krutosti. Přesto, že svůj úřad vykonával horlivě, snažil se i o dodržování spravedlnosti a zodpovědnosti. Je autorem knihy *Practica officii inquisitionis*, popisující herezi 14. století a způsoby boje proti ní. Roku 1323 byl Janem XXII. povýšen na biskupa. Umírá 30.12.1331.²¹⁸

Kolda z Koldic (zemřel r. 1326) je jedním z nejstarších českých spisovatelů. Byl papežským penitenciářem v Římě, lektorem. Roku 1318 byl jmenován jako inkvizitor pro pražskou a olomouckou diecézi. V dalším roce odchází ke kurii v Avignonu jako provinciál. Umírá krátce před rokem 1327.²¹⁹

Dalším představitelem je Mikuláš Eymericus (zřejmě 1320 – 1399). Do řádu dominikánů vstupuje v roce 1334. Roku 1357 je jmenován inkvizitorem pro Aragonsko, od roku 1362 působí jako velkoinkvizitor a současně generální vikář řádu. V roli inkvizitora vystupuje velmi energicky, zejména proti učení Rajmunda Lulla (pozn. katalánský spisovatel, autor metody *Ars magna*, tj. velké umění, coby nástroje k přesvědčování muslimů o pravdivosti křesťanství, některé jeho spisy byly církví označeny za nebezpečné). Během papežského schizmatu se staví na stranu avignonského papeže. Pro velkou přísnost je roku 1392 z úřadu inkvizitora odvolán. Umírá 4.1.1399. Z jeho spisů byla vydána kniha *Directorium officii inquisitorum*, pojednávající o způsobech vyšetřování osob obviněných z čarodějnictví.²²⁰

Jan Kapistrán (1386 – 1456), další z řady inkvizitorů, byl nazýván *stella Bohemorum* (hvězda Čechů), *lux Germaniae* (světlo Německa), *clara fax Hungariae* (jasná pochodeň Uherska) a *decus Polonorum* (ozdoba Poláků). Přes počáteční vzdor vstupuje do řádu františkánů, ovlivněn sv. Františkem z Assisi, a stává se neúnavným bojovníkem za přijatou víru. Vystupoval především proti židům. Věnoval se putovní kazatelské činnosti i

²¹⁷ Guy, Bernard (*De La Guyenne, Guidonis*), *kronikář, inkvizitor, biskup* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=761>.

²¹⁸ LE GOFF, J. *Muži a ženy středověku*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 281, 282.

²¹⁹ Kolda, z Koldic, *teolog, inkvizitor, asketický spisovatel* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=981>.

²²⁰ Eymericus, Mikuláš, *teolog, inkvizitor* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.op.cz/?a=223&b=&id=577>.

obrodě řádu, především cestou vzdělání.²²¹ Funkci inkvizitora, později vrchního inkvizitora, vykonával v severní Itálii. Při výslechu údajně zakázal užívat tortury.²²²

Tomás de Torquemada (1420 – 1498) byl teolog, biskup a zpovědník Isabely Kastilské. Ale také zakladatel španělské inkvizice, inkvizitor tvořící přechod středověku k novověku a muž nechvalně známý svými krutými praktikami během výslechů, za něž byl později mnohými katolickými apologety odsouzen. Do řádu dominikánů vstupuje ve Valladolidu. Od roku 1483 je jmenován generálním inkvizitorem ve Španělsku. Španělské inkvizici dává organizační strukturu. Zaslужuje se o první deportaci židů ze Španělska (r. 1492). Je autorem knihy Ordenanzas de los inquisidores. Později působí jako arcibiskup v Toledu. Zemřel 16.9.1498.²²³

Ohledně krutosti tohoto inkvizitora polemizuje Radomír Malý. Sice přiznává množství nevinných upálených jen kvůli přiznání na základě drsné tortury v době jeho inkvizitorské činnosti. Zároveň však podotýká, že toto bylo převážně způsobeno počátečními těžkostmi souvisejícími s propracováním španělského inkvizičního systému, jehož hlavním cílem bylo soudit spravedlivě a omezit jeho zneužití. Torquemada, coby fanatický násilník, je tak, dle Malého, mýtem protestantské propagandy.²²⁴

Mezi další středověké inkvizitory patří například Vilém Arnaud, inkvizitor v Toulouse ve 13. století, Petr z Ruffi, inkvizitor v Turínu 14. století nebo Bartoloměj z Cervere, inkvizitor v Piemontu v 15. století.²²⁵

U mnoha zmiňovaných osob je vyzdvihována jejich snaha o boj proti herezi cestou kazatelskou, diskuzí. Radomír Malý ukazuje na skutečnost, že mnozí tito muži byli ctnostní a svůj úspěch nehledali v násilném potlačování hereze. Opírá se při tom o skutečnost, že nejsou známé žádné spisy, v nichž by se hovořilo o tom, že někoho vydali světské moci k trestu smrti. Naopak oni sami za svoji víru zakusili stíhání, častokrát zemřeli mučednickou smrtí.²²⁶ Pohled otevřený polemice však skýtá fakt, že kacířská literatura byla účelově ničena a jediným obsáhlým zdrojem informací tak zůstávají pouze

²²¹ *Svatý Jan Kapistrán, muž velké vášně, List generálního ministra k 550. výročí smrti sv. Jana Kapistrána* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.ofm.cz/dokumenty/dopisy-a-listy/17-dopisy-a-listy/16-svaty-jan-kapistran-muz-velke-vasne>.

²²² MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 97, 98.

²²³ *Torquemada, Tomáš, teolog, inkvizitor, biskup* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=1509>.

²²⁴ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 116, 117.

²²⁵ Tamtéž, s. 93, 94.

²²⁶ Tamtéž, s. 93 – 98.

dokumenty církve. Měla jsem tak k dispozici pouze pohled z jedné strany. Jakkoli tedy byli středověcí inkvizitoři věrni své víře, otázka milosrdnosti jejich inkvizitorské činnosti je nejistá.

8 KONKRÉTNÍ PŘÍKLADY POSTUPU STŘEDOVĚKÉ INKVIZICE

Širokou škálu hereze, kterou inkvizice v době středověku řešila, budeme krátce prezentovat na několika konkrétních příkladech z Itálie.

Klasická ukázka inkvizičního postupu proti kacířskému hnutí se týká případu oddaných sv. Vilemíny. Jak bude zmíněno v části věnované středověké herezi, resp. u hereze jáchymismu, docházelo k úpravám původních myšlenek tohoto směru a k vzniku představ o konci vlády církve a příchodu božského papeže, či Ducha svatého. Toto jest případ několika mužů a žen uctívajících kult sv. Vilemíny. Soud se odehrává roku 1300 v italském Miláně. Na jeho konci budou minimálně dva upálení.

Samotný proces roku 1300 vzniká zřejmě jako snaha inkvizitorů přesvědčit se o tom, zda se již dříve prověřovaná skupina nenavrátila zpět k herezi, jíž se zřekla. A podezření se potvrdilo. Skupina se dokonce vypracovala na úroveň hnutí s vcelku jasně stanoveným učením i praxí. Hlavními osobami jsou laik Ondřej Saramita a humiliátka Manfréda da Pirovano. Skupina se sloučila za účelem uctívání osoby Vilemíny, kterou její oddaní chápali jako Ducha svatého. Měla být svým životem i smrtí příkladná Ježíšovi, měla kráčet v jeho šlépějích a završit jeho dílo spásy. Na jejím těle bylo údajně pět ran, jako u Krista. Věřilo se, že vstane z mrtvých. Inkviziční proces má klasický průběh. Zapsaný soubor rozlišuje devět typů záznamů, z nichž nejčastějším je přísaha pravdomluvnosti, doplněná často o finanční záruku a výpověď. K tomuto případu se dochovalo 65 výpovědí od 33 osob. Zápisky jsou prováděny v minulém čase, ve třetí osobě. Výslechy prováděli především dominikáni Raniero da Pirovano a Guido da Cocconato. Jako první si předvolávají ty, kteří již v minulosti byli z kacířství nařčeni.

Je patrné několik fází procesu, během nichž inkvizitoři systematicky získávali informace a z nich vyvozovali a zkoumali dále. Nejprve je patrná snaha poznat praxi a představy Vilemíniných oddaných. Dozvídají se například o údajně konané mši po Velikonocích roku 1300 na blíže neurčeném místě. Dále se pozornost inkvizitorů zaměřuje na roli Ondřeje a Manfrédy v tomto společenství. Ondřej dostává otázky ohledně popírání pontifikátu současného papeže, Manfréda se má doznat k tomu, že se měla a chtěla stát novým papežem a zástupcem Kristovým na zemi. Oba dva zmiňovaní se přiznali a v procesu se již nadále nevyskytovali. Dále je odhalen kult Vilemíny na konkrétním místě, a to v klášteře Chiaravalle, kde bylo po smrti uloženo její tělo. Rovněž docházelo ke shromažďování v jednotlivých domech jejich stoupenců. Mezi nimi vyniká dům humiliátek Biassono. Zde byla Manfréda představenou. Na tomto místě se na svátek sv. Kateřiny konala hostina, během níž docházelo k uctívání Vilemíny.

Na konci procesu mají inkvizitoři dostatek údajů o učení a činnosti spolku, o konkrétních osobách i konaných akcích, jsou odhaleni hlavní aktéři. Byť se nepodaří jasně prokázat, zda myšlenky velebící Vilemínu jako Ducha svatého pocházejí přímo od ní, či jsou výdobytkem představ vzniklých až po její smrti, Vilemína i kult jejích vyznavačů jsou jednoznačně odsouzeni jako kacíři. Hnutí je zničeno. Jelikož, jako u většiny případů, ani zde neexistují jiné dochované prameny o procesu, nelze tímto pátrání jinak než uzavřít výčtem rozsudků trestů: Ondřej i Manfréda, hlavní osoby hnutí, jsou upáleni. Za recidivu byla zřejmě upálena ještě další žena. Dalších dvanáct osob muselo na oblečení nosit látkové kříže, jako trest a znamení své hereze. Vilemíniny ostatky byly spáleny. Tři svědci, kteří se k výpovědi dostavili ze své svobodné vůle, byli zbaveni exkomunikace a propuštěni bez trestu.²²⁷

Na případu Bompetra z Boloně ukažme trest inkvizice za znovu upadnutí do kacířství. Oproti příkladu vyznavačů kultu sv. Vilemíny, zde inkvizice nenalézají klasické rysy, ani příslušnost ke konkrétní kacířské skupině. Přesto je brašnář Bompietro odsouzen k upálení. Zámožný měšťan Bompietro je ve styku s nekonformními askety již od svého dětství. Jeho rodiče tyto osoby ubytovávali. Ve svých zhruba patnácti letech se Bompietro žení a stěhuje do Ferrary, kde byl roku 1276 předvolán před inkvizitora Viléma z Cremony a musel se zříci kacířství. Trestem mu měla být peněžitá pokuta, pouť do Říma a nošení křížů. Bompietro však pokání nevykoná a vrací se s manželkou do Boloně. Jeho styky s nekonformními askety však pokračují. Do kacířství upadají i Bompietrovi příbuzní, jeho matka je za kacířství dokonce upálena.

V zimě roku 1299 je Bompietro předvolán před inkvizitora Guidu z Vicenzy. Ten zřejmě prošetřuje dřívější vyšetřované osoby z důvodu jejich recidivy. Bompietro se však k výsledku nedostavil. Následuje jeho zatknutí a uvěznění. Jsou zaznamenány čtyři jeho výpovědi z jara 1299. Vincenzo se během procesu obrací na právní znalce. Ti Bompetra označují za recidivistu, který znovu propadl kacířství. Následuje termín k předložení jeho obhajoby k tomuto verdiktu, včetně možnosti nechat si přepsat záznamy z procesu, coby podklad k obhajobě. Tuto možnost však obviněný nevyužije. Před poslední výpovědí je podroben mučení, k němuž svolili právní znalci v dobrozdání z 11. května. Během procesu je patrná Bompietrova snaha chránit svoji rodinu. Od tohoto po vykonání tortury upouští. Snad ze zoufalství či ve snaze zalíbit se inkvizitorovi udává další množství lidí. Již 12. května je Bompietro shledán vinným z recidivy. Je vyhlášeno jeho vydání světskému rameni a zabavení veškerého majetku. 13. května je upálen spolu s dalším odsouzeným.

²²⁷ STARÁ, L. ZBÍRAL, D.; Utváření nekonformní náboženské skupiny v záznamech z inkvizičního procesu s oddanými svaté Vilemíny, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XXII/2014/1, s. 55 – 85, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/130356/2_Religio_22-2014-1_7.pdf?sequence=1.

Před upálením žádal, aby mohl přijmout Tělo Kristovo. Toto přání nebylo vyslyšeno. Jeho ostatky však nejsou rozprášeny, alespoň pohřbu se Bompietrovi dostalo a to z řad svých stoupců. Jeho majetek byl zabaven. Právo na prodej jeho majetku propadá ve prospěch inkvizitora, který jej odprodává Bompietrovu synovi Jakubovi.

Proti rozsudku se zvedla vlna odporu z řad shromážděného davu. Inkvizitor tyto osoby patrně hromadně exkomunikoval. Ze strachu 343 osob následně předstupuje před inkvizitora, spolu s přiznáním svého prohřešku, a platí pokutu.

Záznamy o tomto procesu nalézáme v registru boloňské inkvizice z přelomu 13. a 14. století. Obsahuje Bompietrovy výpovědi, vyjádření znalců o vině, stanovení termínu k předložení obhajoby, dobrozdání povolující užití tortury, předvolání k vyslechnutí rozsudku a rozsudek samotný. Dále se dochovaly tři výpovědi Bompietrovy manželky, dokumenty týkající se majetku a pohledávek. Přesto je patrné, že registr neobsahuje veškeré informace, které měl inkvizitor k dispozici. Proces se nijak nevymyká jiným. Vyšetřování je věcné a stručné, přesto jasně směřované. Jsou patrné formulace směřující ke konstatování viny i dotazování inkvizitora, který svými otázkami jasně navádí obžalovaného k požadované odpovědi. Toto směřování je jakýmsi předznačením toho, co obžalovaný následně odpoví. Konečné odpovědi jsou pak oproštěny od dotazů a jsou v nich patrný inkviziční terminologie.

Přesto je však tento případ něčím výjimečný. Během výslechu inkvizitor neobjevuje klasické rysy kacířství, jako například náznak dualistických tendencí, jasné ztotožnění se s kacířskými projevy, vírou či konkrétní kacířskou skupinou. Bompietro doznává, že dříve věřil ve spásnou funkci kacířství a dobrotu kacířů, byť mezi jednotlivými sektami nerozlišoval. Nyní však, že již 20 let přijímá víru římské církve. To dokazuje skutečnost, že se nevyhýbal náboženským praktikám, chodil na bohoslužbu, dokonce dával karmelitánům víno na oběť. I přesto však udržuje styky s nekonformními askety, kterým poskytuje jídlo i přístřeší. A tak na tomto příkladu vidíme rozsudek smrti pro osobu, která jednala ve jménu katolické víry, zároveň však konala úkony kacířské. Bompietro tak zaplatil smrtí především za podporu neschválených osob. Snad kvůli své dobrosrdečnosti, či prostotě.²²⁸

Dále nastiňme případ Armanna „Pungiluppa“ z Ferrary. Zde se jedná o příklad posmrtného prohlášení za kacíře a posmrtného vykonání rozsudku upálení. Armann žil ve

²²⁸ ZBÍRAL, D.; Případ nekonfesionální religiozity ve středověké Evropě: Bompietro z Boloně, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XX/2012/2, s. 219 – 230, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125423/2_Religio_20-2012-2_9.pdf?sequence=1.

13. století v severoitalské Ferrare. Měl pověst bohabojného muže. Jeho tělo bylo uloženo ve ferrarské katedrále, šířily se zvěsti o jeho zázračných skutcích. Bylo nakročeno k jeho svatořečení, prohlášení za světce. Proti tomuto se ale staví řád dominikánů. Inkvizitor Aldobrandin z Ferrary zřejmě zastává vůči kultům laických svatých negativní postoj. Začíná dlouhotrvající spor. Proti Aldobrandinovu příkazu odstranit Armannovy ostatky z kostela vystupuje arcikněz a kapitula. Případ není vyřešen. Znovu otevřen je Aldobrandinovým nástupcem, inkvizitorem Floriem z Vicenzy. Dořešení se dočká až po zásahu papeže Bonifáce VIII., který na žádost Floriova následníka Guida z Vicenzy, ustanovuje komisi složenou ze znalců kanonického i občanského práva. Ta případ uzavírá s tím, že kanovníci nepředložili relevantní obhajobu Armanna, tudíž je posmrtně prohlášen za podporovatele kacířů. Oporou tomuto rozsudku jim je přesvědčení o Armannových představách kritického pohledu na služebníky církve (kritizoval rovněž inkvizitory za upálení Martina de Capitello, dle Armanna dobrého muže), nedostatečná víra ve spásnou funkci římské církve a vyjadřování pochybnosti o přítomnosti Krista v eucharistii. Dle inkvizičních záznamů bylo toto podepřeno několika svědectvími. Armannovy ostatky tak byly spáleny. Jeho sarkofág, sochy i obrazy zničeny. Dary, které jeho příznivci složili u jeho hrobu, ničeny nebyly. Měly být využity pro zbožný účel. Kdokoli by se proti tomuto rozsudku postavil, byl by exkomunikován.²²⁹

Jako poslední bude krátce rozebrán případ mnicha Jakuba Flamengha. Zde vidíme při nejmenším podezření z hereze uvnitř církve. Případ se odehrává rovněž ve 13. století a řeší jej boloňský inkvizitor Guide z Vicenzy. Jistý mnich Jindřich z kláštera Monte Armato oznamuje, že jeho spolubratr Jakub Flamenghi není dobrým člověkem. Svůj názor opírá o skutečnost, že Jakub nedodrží očekávané náboženské úkony, jako je půst, nejeví zájem o zpověď či svaté přijímání. Rovněž je impulzivní, je u něj patrný antiklerikalismus a samotný opat kláštera z něj má strach. Jak tento případ dopadl není známo. Jeho osoba je pouze zmíněna v registru boloňského inkvizičního tribunálu. Jeho výpověď zde však nenajdeme. Stejně jako informaci o tom, zda, případně s jakým výsledkem, proti němu proběhl proces.²³⁰

²²⁹ ZBÍRAL, D.; Osobní religiozita, náboženství a členství: Případ Armanna „Pungilupa“ z Ferrary, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XIX/2011/2, s. 147 – 164, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125370/2_Religio_19-2011-2_3.pdf?sequence=1.

²³⁰ ZBÍRAL, D.; Skeptický a materialistický proud ve středověkém křesťanství: Případ z Itálie 13. století, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XX/2012/1, s. 93 – 99, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125402/2_Religio_20-2012-1_14.pdf?sequence=1.

9 STŘEDOVĚKÁ HEREZE

Rovněž středověk stojí před problémem hereze a boje s ní. Objevuje se nový fenomén – rozšiřuje se povědomí individuálního vztahu k Bohu. Společnost začíná být vzdělaná a lidé sami přemýšlí o náboženských tématech, utváří si vlastní názor. Již se neorientují výhradně na církevní autority. To přináší beze sporu povznesení víry, myšlenku pospolitosti v radosti z Boha. Zároveň s vývojem individuálního myšlení se ale také začínají objevovat názory neslučující se s již přijatými církevními dogmaty. Vznikají nová, organizovaná a stabilní, heretická hnutí, proti kterým se církev postaví.²³¹

Lze říci, že prakticky všechny sekty této doby, považované za heretické, měly společné prvky, a to odmítání organizované církevní instituce profesionálního charakteru, bohatství církve a jejích představitelů, odmítání uctívat ostatky svatých či posvátnost kostelů. Důležitá pro ně byla askeze, chudoba a návrat k prvotním hodnotám křesťanství, zejména k původním apoštolům.²³² Jmenujme některé heretické sekty.

Hnutí valdenských se odvíjí od bohatého lyonského kupce Petra Valdese. Inspirován Františkem z Assisi a touhou žít v duchu apoštolských přikázání, rozdal Valdes veškerý svůj majetek a v chudobě zasvětil svůj život kázání evangelií. Ta nechal také přeložit do frankoprovensálsčiny. Valdes nechtěl vystupovat proti oficiálnímu církevnímu učení. Přesto se však jeho rostoucí oblíbenost církvi znelíbila a roku 1183 byl exkomunikován. Papež Lucius III. jeho stoupence uvádí v bule *Ad abolendam* jako kacíře. Z pocitu nespravedlnosti začínají valdenští hlásat dodržování doslovného významu biblických textů, nikoliv interpretaci církve. A hnutí se štěpí. Lyonští chudí, po vzoru Petra Valdese, se i přes kritiku církve snaží nalézt kompromis. Lombardští chudí, do jejichž čela se postavil Jan Ronek, však sympatizovali s radikálním donatismem a odmítli tradici o transsubstanciaci (tj. přítomnost Ježíše Krista ve svátosti eucharistie). To bylo pro církev nepřijatelné. Hnutí se dostalo zájmu inkvizice, kterému nedokázalo dlouho čelit. Mezi 14. a 15. stoletím jsou patrné již jen malé skupinky valdenských. Ty poté splynuly s reformačním hnutím.²³³ V severní Itálii pak vzniká valdenská církev, coby jediná italská evangelická církev.²³⁴

Podobně jako valdenští touží i humiliáti po životě dle evangelia. Samotný název je odvozen z latinského *humilis* a znamená nízký, ale též pokorný. Stoupenci hnutí tak toužili žít v pokoře k Bohu. Narozdíl od valdenských však nezakazovali manželství. Za zakladatele hnutí bývá považován milánský šlechtic Jan z Medy. Rovněž humiliáti byli

²³¹ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 304.

²³² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 19,20.

²³³ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 304, 305.

²³⁴ ŠOLTÉSZ, Š. *DĚJINY KŘESŤANSKÉ CÍRKVE*. Praha: ÚCN, 1990, s. 64.

označeni za kacíře. Odmítli totiž souhlasit s omezením jejich kazatelské činnosti před laiky. A tak se i toto společenství věřících rozpadá, někteří se přiklání k valdenským, jiní přijímají benediktinskou řeholi.²³⁵

Od dvou výše zmíněných se poněkud odlišuje jáchymismus. A to proto, že jej neinspiruje Kristova chudoba, patrná v evangeliích. Jeho zakladatele, Jáchyma z Fiore, oslovilo Zjevení sv. Jana, tedy líčení Apokalypsy z Nového zákona. Svolení zabývat se apokalypsou získává Jáchym, zakladatel kláštera Corazzo v Itálii, od papeže Klementa III. Poté však neuposlechne a místo návratu do Corazzo zakládá klášter sv. Jana ve Fiore. Zde se snaží zbudovat nový řád. Kromě toho však usilovně přemýšlí nad vývojem světa. Rozvíjí myšlenku o trojím věku. Věk Otce spatřuje v době Starého zákona. Věk Syna ztotožňuje s časem Nového zákona. Poté má následovat věk Ducha svatého. Než nastane tento vrchol života na zemi, přijde zlověstně předpovídaný boj s Antikristem. Ani Jáchymovo učení nelze považovat za heretické. Nenapadalo církevní dogmata. Problém tkvěl v tom, že nechávalo prostor pro pestré výklady. Inspiruje tak františkány Petra Jana Olivu či Ubertina z Casale, kteří přichází s výzvou k radikálním změnám v církvi, zejména s odmítnutím její hierarchie. Další úpravou Jáchymových myšlenek vzniká víra v příchod nového papeže, papeže z nebes (jinak též andělský či svatý papež). Na těchto názorech došlo odsouzení hnutí tzv. dolcinistů, kteří věřili v konec vlády soudobé církve, její vyhlazení a příchod právě andělského papeže. Jejich nadšení však přerostlo v násilné útoky na církevní majetek i osoby. Hnutí je nemilosrdně rozmetáno a iniciátor hnutí, Dolcino, je upálen.²³⁶

Hrozbou největší však pro církve středověku byli kataři. Název pochází z řečtiny a přeložit jej můžeme jako „čistí“. Právě od tohoto slova bylo odvozeno pojmenování kacíř, později užívané pro všechny, kteří se odchýlili od učení církve.²³⁷ Kataři, narozdíl od výše jmenovaných, se stali skutečně organizovanou institucí, která konkurovala církvi v otázkách dogmatických, kulturních, v hierarchii a dalších oblastech. Šlo skutečně o alternativu církve, fungující a organizovanou. Kataři dokonce pořádali vlastní synody.²³⁸

První zmínku o nich nalézáme v roce 1143. Šíří se z Kolína nad Rýnem na jih. A získávají nové věřící. Nelze detailně popsat filozofii jejich společenství. Chybí prameny, z nichž by bylo možné čerpat. Veškeré poznatky o tomto hnutí pocházejí ze záznamů o inkvizičních procesech. Jejich důvěryhodnost tak nelze potvrdit. Co o nich můžeme říci je fakt, že vyznávali dualismus, kdy zlým byl materiální svět, proti kterému stál Boží svět

²³⁵ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 306, 307.

²³⁶ Tamtéž, s. 307.

²³⁷ ŠOLTÉSZ, Š. *DĚJINY KŘESŤANSKÉ CÍRKVE*. Praha: ÚCN, 1990, s. 64.

²³⁸ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 308, 309.

Dobrá. Odmítali Boha Starého zákona, toho vnímali jako Boha zlého. Naopak důležitými pro ně byl Nový zákon, zejména Zjevení Janovo a Apokalypsa. Život na zemi byl přípravou duše, aby našla cestu do nebe a došla spásy. Cestu tomuto otvíralo consolamentum. Pro katary představuje křest Duchem svatým. Křest byl udělen každému, kdo zvládl roční, jakési přípravné, období, které zahrnovalo askezi, enduru (noviciát) a následné vložení rukou či Nového zákona na hlavu přijímaného. Tito, nazývaní dokonalí (perfecti), mohli udělit consolamentum dalším. Nad nimi stáli starší správci obcí a nejvýše v hierarchii katarů stál biskup. Biskup v katarském společenství však neměl přílišné pravomoce. Consolamentum se udílelo rovněž umírajícím. Pro katary byla velmi důležitá myšlenka vzájemné pospolitosti. V tomto smyslu žehnali chléb, modlili se otčenáš. Šlo o účast na společenství. Odmítali význam tohoto jako svátosti.²³⁹

I přes ochranu mnohých velmožů je toto učení církví odsouzeno a stíháno. Papež Lucius III. jej zahrnuje do buly *Ad abolendam*. Následuje vyslání inkvizitorů Inocencem III. roku 1206. Smrt jednoho z inkvizitorů, Petra z Castelnau (r. 1208), vede k vyhlášení křížové výpravy proti katarům, resp. proti albigenským. Tento název vychází z jednoho z center hnutí – Albi na jihu Francie. Právě sem směřuje křížová výprava, o níž bylo pojednáno dříve. Boj proti katarům urychluje vytváření papežské inkvizice, neboť není v možnostech biskupů řešit všechny případy s kacíři. Hnutí katarů je tvrdě potlačeno, dochází k upalování a systematické likvidaci myšlenek hnutí. Tento úkol je již v rukou papežské inkvizice.²⁴⁰

²³⁹ SUCHÁNEK, D. DRŠKA, V. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 308, 309.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 308, 309.

10 SROVNÁNÍ POSTUPŮ INKVIZICE S PŮVODNÍMI SLOVY JEŽÍŠE NAZARETSKÉHO

Období inkvizice je v dějinách křesťanství zapsáno černým písmem. Místo předávání lásky a pochopení se šíří strach z trestu za vlastní názor a nedostatečná gesta víry. Ježíš je i nadále uznávanou ikonou křesťanství. Na jeho odkaz se však začíná zapomínat. A tam, kde jeho slova zůstávají, často dochází k přetvoření jejich smyslu k žádoucímu obrazu.²⁴¹ Nejde však o jev ve společnosti, ani v mnohých náboženstvích, ojedinělý. I v tomto případě jde o dlouhodobý proces vývoje, který se přizpůsobuje aktuálním cílům a potřebám, aktuální situaci. Je nesprávný názor, že inkvizice byla záležitostí výhradně katolické církve. Ve skutečnosti se podobné instituce vytvořily i ve většině církví protestantských. A násilí užívaly prakticky všechny úřady této doby, což je důležité znovu připomenout.²⁴²

Pokusím se nastínit základní negativa církve a inkvizice, které se, dle mého názoru, neshodují s Ježíšovými slovy (pozn. při výkladu učení a názorů Ježíše a jeho následovníků se opírám o evangelia Nového zákona, případně o další zmiňované dokumenty):

- ❖ bohatství, neskromnost - církve začala dávat možnost vykoupit se z některých svých provinění. Boží milost získávala cenu odpustku. Jeho podoba se během středověku vyvinula do té míry, že od původní modlitby či náboženské pouti, stal se častokrát odpustek formou příjímání církve, tudíž získal finanční hodnotu. A bohatá šlechta a měšťanstvo, kteří přispívali do církevní pokladny, získávali honosné hrobky v katakombách spolu s texty o jejich oddanosti Bohu. Zde jen připomeňme podobenství o tom, jak prokazovat dobrodiní: „*Varujte se konat skutky spravedlnosti před lidmi, jim na odiv; jinak nemáte odměnu u svého Otce v nebesích. Když prokazuješ dobrodiní, nechtěj budít pozornost, jako činí pokrytci v synagógách a na ulicích, aby došli slávy u lidí...*“ (Mt 6, 1 – 2).

V tomto nalézáme hned dva rozpory – církve má věřící hodnotit dle jejich zbožnosti, tedy dle bohatství výlučně duševního, nikoliv finančního. Za druhé vše, co je nad rámec nákladů potřebných pro skromný život, měla by rozdat potřebným. Ježíš kázal, aby bohatí rozdali svůj majetek, aby pomáhali druhým. O tom se můžeme dočíst v podobenství o Bohatém mladíkovi, který se ptá, jak získat věčný život: „*Chceš-li být dokonalý, jdi, prodej, co ti patří, rozdej chudým, a budeš mít poklad v nebi...*“

²⁴¹ Dokument *Tajná inkvizice* [online]. PETER, J. WINTERBERG, Y., [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://ulozto.cz/x3roP8Ks/tajna-inkvizice-1-2-3-avi>.

²⁴² CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 88.

(Mt 19, 21). Ježíš takto hovořil o pomoci chudým, nikoliv o vydržování církve. I on žil z darů od jiných. Ale bral jen tolik, aby měl pro obživu sebe a svých následovníků. Co bylo navíc, rozdal. Bohatství odsuzoval. O majetku smýšlel takto: „*Amen, pravím vám, že bohatý těžko vejde do království nebeského. Znovu vám říkám, snáze projde velbloud uchem jehly než bohatý do Božího království*“ (Mt 19, 23 – 24). Dle něj je třeba být Bohu věrný myslí, nikoliv jej velebit tím, že jeho církev bude oblečena ve zlatě. Honosné obleky, šperky apod., to se neslučuje s Ježíšovými slovy. Jeho kritika na židovské farizee, na jejich pokrytectví, by mohla být o několik stovek let později použita na křesťanskou církev: „*Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci! Očišťujete číše a talíře zvenčí, ale uvnitř jsou plné hrabivosti a chtivosti*“ (Mt 23, 25).

Tyto praktiky se rozvíjí již ve středověku, tedy v době inkvizice. Rovněž členství v inkvizičních radách bylo až nápadně často přisouzeno bohatým či vlivným. Zejména 13. a 14. století je ukázkou mravního poklesu církve pod vlivem zvyšujícího se jmění. Sám papež Inocenc III. vyjádřil nespokojenost nad stavem církve, která byla, dle něj, plna lakoty a přepočítávání zbožnosti na výši obdržených darů. O církvi se posměšně tvrdilo: „*non pascit oves sine lana*“ („*církev ovečky nepase, aniž je ostříhá*“).²⁴³ Španělský františkán Alvarus Pelagius, jako jeden z mnoha, kritizuje tento poklesek slovy: „*Zlato zapudilo lásku, neboť láska s lakotou se nesnášejí*“.²⁴⁴ A sám Ježíš v jednom ze svých výroků kritizuje falešná měřítká hodnot: „*Běda vám, slepí vůdcové! Říkáte: ‚Kdo by přísahal při chrámu, nic to neznamena; ale kdo by přísahal při chrámovém zlatu, je vázán‘ ...Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci! Odevzdáváte desátky z máty, kopru a kmínu, a nedbáte na to, co je v Zákoně důležitější: právo, milosrdenství a věrnost...*“ (Mt 23, 16 – 23).

- ❖ násilí - církev častokrát slova míru a odpuštění, která čteme v Bibli, obrátila pro své potřeby. Na základě především dvou evangelijních výroků rozpoutala vlnu násilí, výhrůžek a zastrašování těch, které měla chránit. Prvním je podobenství O kmeni a ratolestech: „*Já jsem vinný kmen, vy jste ratolesti. Kdo zůstává ve mně a já v něm, ten nese hojné ovoce; neboť beze mne nemůžete činit nic. Kdo nezůstane ve mně, bude vyvržen ven jako ratolest a uschne; pak ji seberou, hodí do ohně a spálí*“ (J 15, 5 – 6). Druhý, inkvizicí v oblibě užívaný, výrok nalézáme v Podobenství o hostině: „*... přinutí je, ať přijdou...*“ (Lk 14, 23). Náznak negativního postoje vůči nevěřícím nalezneme v evangeliu podle Lukáše, kde Ježíš říká: „*Kdož není se mnou, proti mně je...*“ (Lk 11, 23). Jak už bylo zmíněno dříve. Nelze popřít, že i sám Ježíš se zřejmě do určité

²⁴³ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 75.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 74, 75.

míry stavěl negativně vůči rouhačům a bezvěrníkům, včetně špatných hlasatelů Zákona v podobě velekněží. V žádném případě ale tímto neobhajoval násilí. Diskutoval s nimi, se zápalem v srdci, ale bez známek touhy po odplatě. Až konečný soud před nastolením Království Božího přinese zúčtování. Vždyť například důsledně kárá Petra za napadení vojáka slovy: „... všichni, kdo se chápou meče, mečem zajdou“ (Mt 26, 52). Další oblíbený odkaz inkvizitorů nalézáme ve Druhé epištole obecné, kde apoštol Petr vyhrožuje těžkými tresty. Citujme jeho slova: „*Bývali pak i falešní proroci v lidu, jakož i mezi vámi budou falešní učitelé, kteříž uvedou sekty zatracení, i toho Pána, kterýž je vykoupil, zapírajíce, uvodíce na sebe rychle zahynutí*“.²⁴⁵ Odkaz na Boha trestajícího ze Starého zákona je pak ve stejném kontextu uveden v Epištole obecné sv. Judy. Stejná přísnost je patrná i u apoštola Pavla. Ten, například ve své Epištole ke Galatským, hrozí prokletím všem, kteří budou následovat jiná slova, než ta apoštolů. Podobný odkaz nesou i jeho Epištoly k Timoteovi.²⁴⁶ Jak je patrné, již brzy po Ježíšově smrti přichází rodící se křesťanství s myšlenkami nátlaku a zastrašování věřících. Byť již jeho apoštolové pozměňují Ježíšův odkaz, jeho kázání plné milosrdenství a odpuštění není možné přehlížet. Citujme například Ježíšovo podobenství O odplatě „*Slyšeli jste, že bylo řečeno: ‚Oko za oko a zub za zub‘. Já však vám pravím, abyste se zlým nejednali jako on s vámi; ale kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou*“ (Mt 5, 38 – 39). Právě tato milosrdenost byla základním rysem Ježíšova učení a hlavní ctností vznikající křesťanské obce. Většina jeho výroků byla plna pokory k Bohu, ale i k člověku, lásky k bližnímu svému. Dva výroky vyložené tak, aby odpovídaly soudobým cílům, nelze považovat za dostatečnou shodu s tím, co Ježíš Nazaretský, spasitelská ikona křesťanství a vzor veškerých jeho ideálů, během svých kázání učil. Inkvizice odsoudila k smrti mnoho nevinných, ať již z důvodu odlišného vyznání, pro nehodící se reformní myšlenky či k zastrašení. Ve jménu odpuštění ničila lidské životy.

- ❖ dogmatismus, netolerance - církev se na dlouhá léta uzavřela do svého dogmatismu a jakákoli pokroková myšlenka byla násilně potlačena. Samozřejmě uvnitř církve k reformám docházelo, jmenujme například Gregoriánskou reformu v 11. století, samotná inkvizice je řešením problému s kacíři na základě dobových, ve středověku běžných, metod. Zatvrzelost však panovala směrem k věřícím či dokonce jinověrcům. Církev se řídila svými pravdami, jiný názor nepřipouštěla, ba dokonce jej i trestala. Především v období římské inkvizice měly díky ní reformní myšlenky cenu života. Ale i dnes, v době, kdy je inkvizice již minulostí, setkáváme se často s příklady toho, že

²⁴⁵ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 47.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 47.

otevřenost k přizpůsobení se je v křesťanství tabu. Užívání antikoncepce či souhlas s rozvody, v neposlední řadě sňatek mezi osobami stejného pohlaví. To vše církev odmítá, neboť toto je v rozporu s jejími dogmaty. A tak se můžeme dočíst o symbolickém pálení prezervativů, či o informaci, že jejich užívání jako ochrana před AIDS je zbytečná, neboť u této nemoci jde o patologii ducha.²⁴⁷ Že se jejich užíváním jedná o zodpovědnost jedince vůči sobě i druhým nepřipouští. Netolerance vůči homosexuálům je zarputilým odmítáním jinak častokrát slušných věřících. Vše má své pro i proti. Přesto však proč je stále dokola odmítáno slevit ze svých zastaralých pravd, když porušení svých základních věrouk inkvizičními procesy církev obhajovala? Pokud tedy křesťanství bojovalo a bojuje s reformami, v čem je pak jiné, nežli ti, kteří jejího učitele odsoudili na smrt? V otázce netolerance uveďme další odklon od Ježíšova učení. Jeho podobenství o lásce k nepřítelům sice není praktickým řešením problému, hereze či jakékoli jiné odlišnosti, to nelze popírat, za to však je znamením vznešeného smýšlení povýšeného nad malicherné sváry a cestou otevírající se kompromisu. Především pak je ukázkou toho, jak být lepšími, nežli ti, kdo se zbraní v ruce nutí druhým své názory: „*Milujte své nepřátele a modlete se za ty, kdo vás pronásledují, abyste byli syny nebeského Otce; protože on dává svému slunci svítit na zlé i dobré a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé. Budete-li milovat ty, kdo milují vás, jaká vás čeká odměna? Což i celníci nečiní totéž? A jestliže zdravíte jenom své bratry, co činíte zvláštního? Což i pohané nečiní totéž? Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec*“ (Mt 5, 44 – 48).

- ❖ nezabiješ - jedno z přikázání, které pod závojem osvobození duše bylo častokrát porušeno. Církev se zřekla zodpovědnosti za odsuzování k trestu smrti, vždyť to činila moc světská. Jejich spolupráce je však natolik očividná, že vložit veškerou vinu na bedra světské moci by bylo nesprávné. Navíc nelze opomínat fakt, že k aktivnímu přístupu světské moci v boji proti herezi církev nejen vybízela, ale pod hrozbou vyobcováním z církve k tomuto panovníky často přímo nutila.²⁴⁸ Soudobé zájmy církve a společnosti převýšily oběti mučedníků počátku křesťanství, kteří raději zemřeli, než by svoji pravdu hájili násilím. Neboť věděli, že tím by se od této pravdy odklonili nejvíce. Na tomto místě vzpomeňme Ježíšovo Podobenství o pleveli mezi pšenicí. Nepřítel zasel plevel mezi pšenici, hospodář však nechal obojí růst společně až do žní. Protože věděl, že kdyby chtěl vytrhat plevel, ublížil by i pšenici (Mt 13, 24 – 30). Žně

²⁴⁷ Vatikán, sex a kondomy, in: *Britské listy* [online], 11.4.2005, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/22860.html>.

²⁴⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 28.

jsou konečný soud Boží. Násilí proti kacířům zabýjelo i příkladné věřící. Zlo páchané ve jménu zachování dobra si vybralo svoji daň. V Matoušově evangeliu nalézáme rovněž podobenství přímo nazvané O zabití, kde Ježíš kárá nejen za přímé zabití, nýbrž i za hněv vůči druhým: „*Slyšeli jste, že bylo řečeno otcům: ‚Nezabiješ! Kdo by zabil, bude vydán soudu.‘ Já však vám pravím, že již ten, kdo se hněvá na svého bratra, bude vydán soudu; kdo snižuje svého bratra, bude vydán radě; a kdo svého bratra zatracuje, propadne ohnivému peklu*“ (Mt 5, 21 – 22). Jakkoli se inkvizice distancovala od kacířů, coby spolubratrů, stále šlo o lidské bytosti, jejichž životy dle evangelia neměla ve svých rukou. O to spíše, že častokrát na hranici končili přímo věřící. Mnohokrát také zemřeli během vybíjení kacířů, například během křížových výprav. Tento fakt nelze přehlížet, ani omluvit odkazem na vinu státu, nikoli církve. Došlo k porušení jednoho ze dvou hlavních přikázání: „*Miluj svého bližního jako sám sebe*“ (Mt 22, 39).

- ❖ striktně dané jednání - křesťanství má dán obraz toho jak být správným věřícím, jak se chovat, jak často chodit do kostela. Striktně daná nařízení, za jejichž porušení dnes již nedojdeme trestu, ale vyřadí nás ze společnosti oněch správných. Ale nehovořil proti tomuto Ježíš? Citujme: „*Nesud'te a nebudete souzeni; nezavrhuje, a nebudete zavrženi; odpouštějte, a bude vám odpuštěno*“ (Lk 6, 37). Role samozvaných soudců byla pro církve přínosná, utvrzovala a utvrzuje nutnost její existence i hierarchie, přesto se ale z čistě evangelického hlediska odklání od původního Ježíšova poselství. V podobenství o Čistém a nečistém Ježíš ukazuje na pokrytectví farizeů, kteří napadají učedníky za to, že porušili tradici otců. Ježíš říká: „*A proč vy přestupujete přikázání Boží kvůli své tradici? ... Svou tradicí jste zrušili slovo Boží*“ (Mt 15, 1 – 6). Tradice je významnou složkou náboženství i myšlenkou vzájemné pospolitosti, ale neměla by se stát směrodatnou v otázce posuzování víry, natož možným důvodem k inkvizičnímu stíhání. Samozřejmě nelze napadat udělování eucharistie, či jiné náboženské praktiky. To beze sporu k náboženství patří. Jde spíše o přehnanou citlivost vůči odlišnému způsobu jednotlivce, o prokazování víry chováním spíše než vlastní vnitřní pokorou. Příkladným věřícím může být ten, kdo sice nechodí každou neděli do kostela, za to však žije v duchu evangelia, skromně a v pokoře Bohu, kterou má ve svém nitru. O tom rovněž vypovídá jedno podobenství: „*A když se modlíte, nebuďte jako pokrytci: ti se s oblibou modlí v synagógách a na nárožích, aby byli lidem na očích; amen, pravím vám, už mají svou odměnu. Když ty se modlíš, vejdi do svého pokojíku, zavři za sebou dveře a modli se k svému Otci, který zůstává skryt; a tvůj Otec, který vidí, co je skryto, ti odplatí*“ (Mt 6, 5 – 6).

I v inkvizici samozřejmě nacházíme stopy této nutnosti chovat se, vypadat a žít tak, jak se káže. Vždyť právě odlišnost byla odsuzována. Přílišné projevy zbožnosti, naopak rouhání v podobě nedostatečných gest, či pochybení při přijímání eucharistie, to vše se mohlo stát spouštěcím faktorem pro stíhání z hereze.

Výše uvedená úvaha je brána čistě jako poukaz na rozpory v církevní doktríně a jejich praktikách. Na nedodržení či zkreslení Písma. Samozřejmě jde o jeden úhel pohledu. Sama evangelia obsahují některé protichůdné názory. Nelze ani opomenout, že striktní dodržení Písma v kontextu k vývoji doby, společnosti i církve by nebylo možné. Ukazují zde na, dle mého názoru, hlavní rozpory, které se pojí s církví a jež se promítly do činnosti inkvizice. Jejich relevantnost je na individuálním posouzení každého.

Dle mého názoru však přímé opodstatnění k násilnému vystupování proti jinověrcům, natož jasnou výzvu k jejich stíhání a vraždění, v evangeliích nenajdeme. Johnson ve svých *Dějínách křesťanství* zastává podobné stanovisko. Navíc dodává, že ani násilné výpady nepřinesly příliš úspěchu. Hlavní důvod konfliktů vidí v nedostatečném dořešení problému nejsvětější Trojice a Kristovy přirozenosti.²⁴⁹

Další autor, Miroslav Jodl, rovněž potvrzuje tento názor. Vyjadřuje jasný rozdíl mezi Starým a Novým zákonem. Ve Starém zákoně mělo násilí své místo, dle principu oko za oko, zub za zub. Ale Nový zákon je diametrálně odlišný. Nevyjadřuje souhlas s násilím proti nikomu.²⁵⁰

Rovněž Ludvík Grundman OP, coby představitel církve, neshledává v evangeliích, jakožto pro nás směrodatných spisech o učení Ježíše Krista, odůvodnění, natož výzvu k násilnému vystupování. Pro církve mělo být v době řešení hereze směrodatné právě evangelické poselství, nikoliv soudobé společenské praktiky.²⁵¹

Samozřejmě jiný názor zastává Radomír Malý, který v inkvizici spatřuje orgán udržující pořádek a umírňující lidskou závist a nepřejícnost. Orgán jednající dle Ježíšovy lásky k bližnímu svému.²⁵² Tento argument však stále nic nemění na tom, že evangelia o násilí mlčí.

²⁴⁹ JOHNSON, P. *DĚJINY KŘESŤANSTVÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 230.

²⁵⁰ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 39.

²⁵¹ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 81 – 90.

²⁵² MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 63, 146.

11 JAK SE DNEŠNÍ CÍRKEV A JEJÍ PŘÍZNIVCI STAVÍ K ČINŮM INKVIZICE

Církev ve svém dnešním pojetí samozřejmě inkvizici nikterak nehájí. Druhý vatikánský koncil (1962 až 1965) se snažil vyřešit otázky své doby, reagoval však i na skutky minulé a k inkvizici se postavil spíše negativně.²⁵³ Jan XXIII. vydává deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis Humanae*, která s konečnou platností uznává člověka, jakožto subjekt práv a základní princip spatřuje v důstojnosti lidské osoby tak, jak hlásá slovo Boží i rozum. A tak ustanovuje, že v náboženských otázkách nesmí být vůči nikomu a nikým užíváno nucení. Dokument sice jasně stanovuje priority, o inkvizici jako takové však nehovoří.²⁵⁴ Objevily se dokonce jednoznačné snahy přiznat vinu katolické církve, otevřeně se omluvit za to, co inkvizice napáchala. Sám Papež Jan Pavel II. se roku 2000 veřejně omluvil za její činnost.²⁵⁵ Problém inkvizice je uznán s tím, že se jedná o tak závažný hřích, že přesahuje zodpovědnost svých aktérů.²⁵⁶ V roce 2004 pak Vatikán uvádí, že přísné tresty, udělované kacířům, nebyly až tak rozšířené, jak je dnes vžito v povědomí společnosti. Toto stanovisko podpírá knihou o 783 stranách, která je výsledkem shrnutí poznatků církevních hodnostářů i badatelů.²⁵⁷ Otec Georges Cottier, významný vatikánský teolog, shrnuje probírané téma takto: „*Největší slabost Inkvizice spočívala v pokusu hájit pravdu násilnými prostředky*“.²⁵⁸ Toto vyjádření samozřejmě vyvolalo vlnu reakcí, neboť téma inkvizice zůstává stále živé a rozporuplné.²⁵⁹

Jsou patrné i snahy vysvětlit důvody skutků inkvizice. Neomlouvát, ale nalézt jakýsi logický, dobový a snad i morální základ. Jedním z takových je katolický spisovatel, profesor na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, historik a novinář, Radomír Malý, kterého jsme citovali již výše. Ve své knize *Je dovoleno bránit inkvizici?* předkládá několik důvodů proč je dnešní postoj vůči jejím skutkům přehnaně tvrdý. Stručně zmíním několik z nich, včetně svého názoru:

- ❖ snaha svést vinu násilí na stát, církev od tohoto prohřešku oprostít. Církev přijala ochranu říše, v době konfliktů s jinověrci žádala o pomoc, následné útoky však odsuzovala. Ušlechtilé gesto, avšak co jiného za pomoc mohla očekávat? Podobný

²⁵³ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 61.

²⁵⁴ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 89.

²⁵⁵ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 4.

²⁵⁶ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 90.

²⁵⁷ KALÁB, M.; Vatikán tvrdí, že středověká inkvizice nebyla tak strašná, in: *Britské listy* [online], 17.6.2004, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/18583.html>.

²⁵⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Ales Skřivan ml., 2007, s. 152.

²⁵⁹ KALÁB, M.; Vatikán tvrdí, že středověká inkvizice nebyla tak strašná, in: *Britské listy* [online], 17.6.2004, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/18583.html>.

problém je i v otázce předání heretika státní moci k potrestání. Církev se přimlouvá za milosrdný trest, nicméně heretika státu vydává dobrovolně. A samotné zlehčení trestu za kacířství by sama církev vnímala jako herezi. Zcela tak zbavit církev viny za vraždy zkrátka nelze. Jakési svalování viny za násilné tresty na světskou moc vnímá i I. R. Grigulevič. Tento pokus o obhajobu církve striktně odmítá. Jako další příklad rozšířenosti tohoto názoru uvádí slova kardinála Alfreda Ottavianiho, vůdčí osobnosti bývalé kongregace Svatého oficia. Podobně jako Malý i on věřil, že církev se nikdy nechopila meče, naopak dodržovala příkázání lásky. Prolévání krve bylo dílem světské moci. Grigulevič však poukazuje na fakt, že církev měla možnost působit na občanskou moc, neboť například upálení kacíře činila světská moc na základě církevního vyobcování, se souhlasem a schválením církve. Ba dokonce na základě její vlastní žádosti k potrestání.²⁶⁰

- ❖ autor uvádí, že násilí vůči heretikům bylo jen poslední možností ve chvíli, kdy veškerá vyjednávání selhala. Odmyslíme-li si fakt, že tímto církev ukázala, že není o nic lepší, než její nepřítel, zamysleme se také nad tím, že heretikům je vyčítáno, že šíří dál své bludy. Křesťanství si tvrdošijně stojí za svým prvenstvím a nemíní se ho vzdát. Možná tak jde spíše o strach ze ztráty moci, nežli o zoufalý krok jinak tolerantní církve. Zde citujme Jiřího Chalupu: „*Nejedná se ani tak o víru a Kristovo poselství, jako spíše o mocenský monopol, privilegované postavení a majetek*“.²⁶¹ Nepopíratelným protiargumentem je pak skutečnost, že příklon církve k násilným zásahům odporuje učení Kristovu a Písmu, jež je pro ni posvátné.
- ❖ v otázce násilí pak autor podotýká, že církev tak pouze bránila své věřící před útoky heretiků. Srovnává tento případ s dnešními demokratickými zeměmi, které na útoky odpovídají stejným způsobem.²⁶² Odmyslíme-li si skutečnost, že ne všechna stíhaná heretická hnutí se projevovala násilnými výpady vůči křesťanům, a přesto byla násilím potlačena, stojíme před vcelku přesvědčivým argumentem. Přesto si myslím, že i pokud přistoupíme na myšlenku obrany v obou probíraných případech, křesťanství hlásající milost, nemělo zacházet k takovým krajnostem, kterými mučení během inkvizičních procesů či kruté vraždění během křížáckých výprav beze sporu byly. Navíc tato obrana věřících měla bez větších morálních zábran své oběti z řad právě věřících. Znovu připomeňme citát papežského legáta Arnauda Amalrika ze 13. století:

²⁶⁰ GRIGULEVIČ, I. R. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973, s. 9, 11.

²⁶¹ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 152.

²⁶² MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 8 – 151.

„Zabte je všechny, Bůh už si je přebere“.²⁶³ O to zajímavější je fakt, že podobné názory nalezneme i v církvi 20. století. Římský jezuita Gundlach v roce 1960 neodsoudil užití atomových zbraní s odkazem na Boží odpovědnost, ne lidskou. Podobný postoj vyslovilo sedm katolických teologů, učících na západoněmeckých univerzitách, kteří v užití atomové bomby nevidí nutné narušení mravního řádu. Stejně jako evangelický biskup Dibelius, který otevřeně prohlásil: „Z křesťanského hlediska není použití atomové pumy ani tak strašlivou věcí, protože se všichni snažíme o život věčný. A když například ojedinelá atomová puma usmrtí jeden milion lidí, postižení tím rychleji dosáhnou věčného života“.²⁶⁴ Jedná se o názor několika jedinců, nicméně samotný fakt, že představitelé církve mohou bez postihu veřejně šířit tento postoj, mi přijde zarážející. A z hlediska humánního nesprávné. Je pravdou, že dnešní církev nemůže za zlé skutky vykonané ve jménu inkvizice, jak Malý píše. Že ale podobné smýšlení spatříme i v nedávné historii však již omluvit nelze.

- ❖ církev pak autor vyzdvihuje nad různé totalitní systémy, které mají na svědomí mnoho životů. Samotný závěr knihy mi však přijde jako podobná propaganda jednoho názoru, který je třeba jakoukoli cestou prosadit. Malý zde říká, že by se inkvizice měla znovu zavést, coby kontrolní orgán, který bude dbát na dodržování pořádku.²⁶⁵ Vhodnou poznámku k tomuto nalézáme u Miroslava Jodla v knize *Proměny křesťanství*. Ten podotýká, že poukazování na křivdy páchané totalitními systémy naráží na základní otázku, kdo toto začal? Odpověď autora citujme: „*Katolicismus jako matka všech totalit, která se nechtěla smířit se ztrátou svých pozic*“.²⁶⁶ Jodl dále vysvětluje, že tyto vzorce chování, které nalézáme jak v totalitních režimech, tak v náboženství, jsou pro nás charakteristické. Neboť lidé stále hledají oporu v něčem, co je přesahuje, v určité transcenci, díky které překonáme pocit vlastní bezmoci. Pokud orgán plní tuto roli dostane příležitost, funguje poté jako suverénní, disponující jediným pravým poznáním, které nejen hájí, ale rovněž cítí potřebu šířit jej dál a to i násilně. Zaměřili se nyní na křesťanství, pak se tato suverenita projevila krutostí a násilím ve jménu vznešeného a nad obyčejného člověka povzneseného úmyslu. V křesťanství tak Jodl spatřuje největší a nejlépe organizovanou totalitu vůbec.²⁶⁷
- ❖ Malý uvádí, že pokud se odsouzený ještě na hranici přiznal, byl jeho život ušetřen. Dokonce se dočítáme, že mnohokrát inkvizitor sám skočil do plamenů, aby život

²⁶³ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 27.

²⁶⁴ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 58.

²⁶⁵ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 8 – 151.

²⁶⁶ JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 40.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 53.

kajícího zachránil. Chalupa naopak uvádí, že v případě projevení lítosti a kání se, byl trest pouze zmírněn, například tak, že byl odsouzený před upálením nejprve uškrcen a spáleno bylo až jeho mrtvé tělo.²⁶⁸

- ❖ jedním z důvodů nepochopení spásných myšlenek činnosti inkvizice je, dle autora, skutečnost, že novověká doba již nevěří v to, že církvi šlo tímto pouze o čistotu víry. Nikoliv o bohatství nebo moc. A pro dosažení tohoto vznešeného cíle byla ochotna sáhnout i k soudním procesům s kacífi. Problémem však zůstává, že inkvizice nejen soudila, ale užívala i násilí, vydírání a předávala lidi na smrt. A v tomto ohledu lze jen těžko spatřovat projev čisté víry, která hlásá především milost a lásku k bližnímu svému.
- ❖ tortura, jako poslední snaha zachránit heretika, mohla být provedena pouze jedenkrát. Nicméně pomocí obratných slovních klíčků šlo docílit toho, že k ní došlo opakovaně. Neboť ona neskončila, tudíž neprobíhá tortura další, pouze pokračuje ta první.²⁶⁹

Autorovi lze však dát za pravdu v několika bodech:

- ❖ pravdou je, že náš dnešní pohled na středověk je až příliš zkreslený. Nešlo o barbarské období vlády absolutního bezpráví. Křesťanství této doby se díky christianizaci okolních kmenů zasloužilo o zvýšení civilizovanosti těchto lidí. Nabídlo jim bohatou náboženskou historii a myšlenku sounáležitosti, která dřívější nepřátele přidružila ke křesťanské společnosti. Staví se negativně k vraždění otroků, neduživých dětí na základě rozhodnutí otce rodiny (*pater familias*) či bojovníků v gladiátorských zápasech. Upevňuje přesvědčení o správnosti monogamního manželství, přichází s organizací charity pro chudé a nemocné. V tomto ohledu skutečně přináší významný mravní pokrok.
- ❖ mnoho nám dnes známých osob, vyznačujících se svým záplem pro odsuzování na smrt, ve skutečnosti žádnými církevními inkvizitory nebyli. Jednalo se o světské osoby, které byly pověřeny nikoliv církví, nýbrž státem. Jmenovat můžeme soudce čarodějnic Boblinga z Edelstadtu.
- ❖ procesy s čarodějnicemi probíhaly veskrze mimo režii církve. Šlo o jev spíše světské moci, potažmo i společnosti samotné (z důvodu vzniklé hysterie). Zde hlavním proviněním církve byl fakt, že proti tomuto nezasáhla.

²⁶⁸ CHALUPA, J. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007, s. 114.

²⁶⁹ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 8 – 151.

- ❖ staví se negativně vůči odsuzování osob k smrti na základě přesvědčení, tedy bez prokazatelného zločinného skutku.²⁷⁰

Za účelem co nejobektivnějšího posouzení jsem náhodně oslovila několik farností na území naší republiky, řád dominikánů a Arcibiskupství v Praze. Celkem byli osloveni:

- ❖ Arcibiskupství Pražské,
- ❖ Klášter dominikánů Olomouc,
- ❖ Klášter dominikánů Plzeň,
- ❖ Klášter dominikánů Praha,
- ❖ Klášter dominikánů Uh. Brod,
- ❖ Římskokatolická farnost Český Brod,
- ❖ Římskokatolická farnost Klatovy,
- ❖ Římskokatolická farnost Mladá Boleslav,
- ❖ Římskokatolická farnost Most,
- ❖ Římskokatolická farnost Pardubice,
- ❖ Římskokatolická farnost u katedrály Plzeň,
- ❖ Římskokatolická farnost u kostela sv. Prokopa Praha – Braník.

Otázka inkvizice se, dle mého průzkumu, zdá být stále jakési tabu, ožehavé téma. Dotazovaní se ve většině případů odvolávali na oficiálně uznávané autority či dokumenty, kde je tato problematika řešena. Osobní názor jednotlivce povětšinou nebyl vyjádřen. Převážně šlo jen o odkazy na osoby k tomuto tématu kompetentní.

Obecný závěr je víceméně stejný u všech dotázaných. A to, že skutky inkvizice nelze omlouvat a je třeba si je otevřeně přiznat a již je neopakovat. Přesto však berou dnešní pohled na její procesy, včetně počtu na smrt odsouzených osob, za nadnesené.

Širší komunikaci jsem navázala s fr. Ludvíkem Grundmanem OP, dominikánem a knězem, mužem vzdělaným ve filozofii a teologii. Pro účely této práce mi poskytl svůj článek z teologické revue SALVE. Osobně si myslím, že tento článek přináší zdravé osvěžení celé problematiky svým přístupem, který stojí někde mezi odsuzováním či omlouváním. Počiny církve vnímá často jako vážné, což přispělo do vínku i v otázce inkvizice. Dalším důležitým faktorem je pak vztah duchovní a světské moci, kdy církev, dříve stíhaná, od doby Konstantina Velikého vstupuje do vzájemných vztahů se státem, u nichž neví, jaký postoj zaujmout. Samozřejmě prvkem základním je pak vnitřní

²⁷⁰ MALÝ, R. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neuveden, s. 8 – 151.

rozpolcenost církve, zejména spory s ariány a donatisty. Církev tak hledá řešení soudobých otázek ve spěchu, který si situace žádá. A tak volí cestu přijetí metod ve své době zcela běžných, bohužel od poselství evangelia se zcela odlučujících. Autor přináší velmi zajímavou myšlenku: pokud bychom brali inkvizici za nevyhnutelnou nutnost své doby v boji proti herezi a ochraně církve a jejích věřících, pak nutně musíme přiznat, že v této době nelze brát vážně část poselství evangelia. Neboť činy inkvizice stojí proti většině pasáží Písma i učení Kristova. Z toho vyvozuje závěr, že církev se neměla a nemá přizpůsobovat názorům a praktikám světa a své doby, pakliže nejsou v souladu s evangeliem. V takovéto situaci má naopak společnost obracet a kultivovat. Grundman nikterak nesnižuje nutnost reakce na soudobou herezi. Církev ale zvolila nevhodnou metodu. V zájmu ochranu víry a spásy člověka ospravedlňovala násilí a odsuzování na smrt. A její přední představitelé nepochybovali nad oprávněností těchto činů, neboť hereze byla problém, inkvizice pak řešením. Omluva církve již nic nezmění na tom, že její prohrěšek v teologické rovině doby inkvizice byl nepřijatelný. To však vidíme až dnes.²⁷¹

Na závěr citujme anglického teologa J. Viklefa: „*Na zemi musí Bůh poslouchat d'ábla*“.²⁷² Zaměříme-li se na mnohá bezpráví páchaná inkvizicí, pak si musíme přiznat fakt, že chování církevních představitelů mělo častokrát blíže ke zlu páchanému ve jménu vlastních soudobých zájmů, jako například moc či udržení prvenství, než k dobru a milosti Boží. Velmi zajímavým je pak tvrzení, resp. názor, českého filozofa a religionisty Otakara Antoňe Fundy. Ten při mnoha svých přednáškách tvrdí, že žít Ježíš v době inkvizice, nejspíš by sám skončil na hranici jako kacíř. S tímto názorem se ztotožňuji. Neboť jeho reformátorské myšlenky, které oživily tradicí zatemněný judaismus a daly vzniknout křesťanství, by v době vlády Christianitas byly opět napadeny, protože by znamenaly ohrožení církevních autorit i prvenství církve samotné. Ježíš je pro křesťanství nutným symbolem, ale pouze v rovině mýtického odkazu na jeho mesiášství a od něj odvíjející církevní tradici.²⁷³ Jeho skutečné učení by však dnes, stejně jako kdysi, znamenalo komplikace zažitých standardů.

²⁷¹ GRUNDMAN, L., OP; Od souhlasu k omluvě..., in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11, s. 81 – 90.

²⁷² JODL, M. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005, s. 64.

²⁷³ FUNDA, O., A. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2007, s. 269.

12 ZÁVĚR

Stejně jako lidé v Ježíšově době byli otevřeni myšlence na zázraky a spásu skrze mesiáše, rovněž neznalí a často zmanipulovaní věřící dokázali uvěřit, že je třeba trestat za hříchy, které jedině církev dokáže rozpoznat a odstranit pro blaho křesťanství, spásu lidstva a chválu Boží. Bezmezná víra, neznalost i strach se určitě stali jedněmi z důvodů, proč inkvizice, ať už v jakékoli fázi své existence, dokázala žít a přežít. S rozvojem vzdělanosti se pak objevuje sebevědomější společnost, jejíž vlastní názor znamená hrozbu. Přichází totiž organizovanější kacířská hnutí, bezmezná víra v církevní představitele upadá. A inkvizice reaguje o to intenzivněji. Snad až naše humánní společnost přinesla víru bez nutnosti bát se být jinými a nastavila nový pohled na svět, na život, na Boha.

Dalším významným faktorem bylo spojení církve se státní mocí, započaté již Konstantinem Velikým, které do té doby slabé křesťanství staví do popředí vlivu i přízně. Dostává se mu tak ochrany, přejímá základy římské organizace i práva. Rovněž inkvizice po vzoru Říma přejímá soudní systém, včetně užití mučení. Postupně začne spolupracovat se světským ramenem při výkonu trestu, v čemž je pomyslný proces propojení dovršen. I přesto, že mezi církví a panovníky prakticky po celý středověk probíhaly mocenské boje, v otázce inkvizice postupně našli kompromis. Lze usuzovat, že nedostat křesťanství příležitost stát se římským náboženstvím, nikdy by nedošlo k takové moci, aby mohlo uplatňovat a šířit víru tímto způsobem. Pravděpodobně by celé křesťanství zůstalo jen malou sektou vyznavačů Krista s velkými ambicemi, ale bez skutečné moci. Pokud by v běhu času a konkurenci jiných náboženství nezaniklo zcela. Inkvizice by pak v církvi nevznikla nikdy. A za krvavé stíhání jinověrců by byla odsuzována jiná náboženství, která činila totéž.

Nezapomínejme, že dějiny inkvizice, stejně jako jakékoli jiné, jsou především dějinami lidí a ti se mění a vyvíjí. Jsou omezeni svojí dobou a v honbě za svými cíli častokrát slepí vůči ostatním. Není cílem této práce jakkoli ospravedlňovat činnost inkvizice. Její činnost byla odstrašující. Na svoji dobu však nebyla nikterak výjimečná. Neupadejme tedy do naprosté a bezpodmínečné kritiky. Doba středověku byla obdobím vlády křesťanství, jeho myšlenek a pravidel. Dobou, kdy mělo moc diktovat podmínky a násilně udržovat své prvenství. Křesťanská společnost byla silně orientovaná na otázky dobra a zla, inkvizice se stala soudcem. Nicméně nejen inkvizice, ale celé křesťanství porušilo základní učení Ježíše Krista. Avšak i křesťanství je především uskupením lidí, udávajících mu směr. Lidí chybujeících. Kromě společenského a politického faktoru nalézáme tak i lidský faktor, coby důvod vzniku a postupného vývoje inkvizice. Neboť to byla lidská slabost, především touha po moci a udržení prvenství uvnitř církve, ale i

respekt jednotlivců uvnitř Christianitas, lidí oddaných její autoritě a přijímajících všeobecně rozšířený strach z hereze.

Ani křesťanství se nevyhnul nešvar všech náboženství a to sklon k fanatičnosti, kdy se původní dobrá myšlenka vytratí v chaosu příkazů, zákazů a extrémním řešení přečinů. I kdyby doba inkvizice neměla jiný následek, pak alespoň ukázala, že ani toto náboženství se neliší od jiných. Nechalo se strhnout dobou a vlastní mocí.

Víra v Boha, kterou nabízí, mne osobně fascinuje, stejně jako příběh jeho hlavního představitele Ježíše Krista. Jeho učení o čistotě Boží lásky, umocněné charismatickým vystupováním a pokojem v duši. Nicméně z pragmatického hlediska nutno říci, že inkvizicí křesťanství ukázalo, že se původního Ježíšova záměru přinést především klid a lásku do lidských srdcí není schopno držet. Ježíš byl ve své době pro mnoho lidí ikonou naděje a víry, tolerance a odpuštění. Šířil smíření se se světem, nechtěl ho ovládnout, odmítal boj. Stejně jako mnoho představitelů před ním, i po něm, stála ho jeho víra v dobro a spravedlnost Boží vlastní život. Křesťanství za tento čin kritizuje židy, v otázkách nových myšlenek však zůstává stát stejně zarputile jako judaismus v době Ježíšově. A rovněž jako judaismu se mu nepříčilo sáhnout na lidské životy. V tomto směru křesťanství, resp. mnozí jeho vůdčí protagonisté, selhali. V obou případech samozřejmě nesmíme zapomínat na pozadí již probírané soudobé politické situace, nicméně myslím si, že uzavřenost těchto dvou náboženství reformním myšlenkám a z toho vyplývající netolerance a užití násilí pro vydobytí svých cílů, je nad toto povýšena.

Církev na svoji obranu před jinověrci zvolila logickou, ale vzhledem k její filozofii, resp. teologii, nevhodnou, metodu. Rozhodla se klín vytloukat klínem, násilí za násilí. Strach místo tolerance. A to ji pro budoucnost negativně poznamenalo. Postupem času došlo, dle mého názoru, k promísení představ o praktikách inkvizice s postupy uplatňovanými během honů na čarodějnice vrcholného středověku a především pak doby novověku. Což je představa mylná. I tak však inkvizice ve jménu víry napáchala mnoho bezpráví. A čas dodal tomuto období křesťanské intolerance ještě více na brutálnosti. Ano, mnohé názory na inkvizici jsou přehnaně kritické. Ale každá kritika má svůj podnět. A ten církev společnosti inkvizicí poskytla. Jakékoli obhajoby její činnosti, opodstatněné či nikoliv, na tomto celospolečensky rozšířeném názoru nic nezmění. Náboženství založené na milosrdenství a odpuštění mučilo a posílalo na smrt. Postavilo se tak proti svým základním věroukám. Toto jest fakt, který nelze pomíjet. Mělo své důvody, ano. Ale pokud nedokázalo problém řešit jinak než jeho nepřítel, pak není o nic lepší.

Jak bylo zmíněno, objevují se výzvy k znovu zavedení inkvizice za účelem nastolení pořádku a míru skrze inkvizici jako kontrolní orgán. Myslím si ale, že dnešní

moderní svět by zřejmě jakékoli náznaky o návrat k dřívějším metodám ukončil hned v počátcích. Samozřejmě nemůžeme opomenout dějinnou cykličnost, proto nebudeme vynášet jisté soudy. Neboť pravdou zůstává, že v dobách útisku a bídy se lidé k náboženství obraceli a obracejí. Není tak snadné jasně říci, zda by se absolutní moc církve mohla znovu opakovat, ani zda by se církev této nové šance chopila stejně, jako kdysi. Jelikož ale i v nedávné historii spatřujeme tendence k obhajování násilí a nedobrovolných lidských obětí, je možné alespoň předpokládat, že by církev při znovu nabytí své moci a znovu zavedení inkvizice jednala stejně.

Ale žádné hodnocení není stoprocentní. Je třeba mít na paměti, že ve svých řadách, a to i v době inkvizice, mělo křesťanství mnoho těch, kteří se nebáli veřejně projevit svůj názor neslučující se s ortodoxností celku. Těch, kteří právo na život a Boží soud stavěli nad inkviziční řád a procesy. A čistý rozum, spolu s vírou v dobro nad fanatická gesta a hraní si na soudce nad životem a smrtí. Jmenujme například již zmiňovaného sv. Bernarda, či sv. Norberta.

Nezapomínejme také na fakt, že období činnosti středověkého křesťanství necharakterizují jen zločiny proti lidskosti formou inkvizice. Křesťanství významnou měrou přispělo k pokatolictění dříve barbarských kmenů. Vystupovalo proti vraždění nechtěných dětí či otroků. Nelze zapírat, že skrze středověkou Christianitas sjednotilo západní společnost. Významně se tak zasloužilo i o pozitivní změnu středověké společnosti a její pospolitost.

Tato práce se měla ve svém počátku k tématu inkvizice postavit jednoznačně kriticky, jako k odsouzeníhodnému orgánu bez zábran vůči člověku i svému původnímu spásnému poslání. Během načítání literatury jsem však pochopila souvislosti, které běžnému člověku nejsou známy. A tak vznikla práce kritičtějšího charakteru, která se však snaží ukázat důvody směřující alespoň k částečnému pochopení skutků inkvizice, které nelze přehlížet. Ve snaze o co nejobektivnější posouzení zvoleného tématu i zvolené literatury jsem pochopila, že křesťanství tak bojovalo o své prvenství úzce spjaté se samotným přežitím tohoto náboženství. To od dob Ježíše z Nazaretu prošlo dlouhým vývojem. Tento vývoj zachoval původní poselství, ale zcela pozměnil své teologické i morální kodexy. Vypracoval systém svého fungování i hierarchii a vytvořil tak organizovanou instituci plně pracující a využívající svých práv a své moci, podobně jako státní orgány své doby. Církev se tímto přizpůsobila dobové, politické i společenské situaci. Šlo o vývoj zcela zásadní pro její zachování.

V otázce adekvátnosti zásahů inkvizice vzhledem k Písmu, jež je pro křesťanství posvátné, se však přesto přikláním k faktu, že křesťanství se inkvizicí odklonilo od

poselství Ježíše z Nazaretu, k němuž vzhlíží a jehož slova milosti bezpodmínečně přejalo. Ježíš ponechával na každém, aby se svobodně rozhodl. To inkvizice nečinila. Místo toho násilím eliminovala jiné názory. Konala v rozporu s Písmem svatým i svými základními dogmaty. Nabízí se názor, že dogmata a jejich dodržování byla a jsou přizpůsobována potřebám a cílům církve. Přesto je však třeba si uvědomit situaci, ve které inkvizice působila, logiku i praktičnost jejího příklonu k násilnému potlačení heretiků. Teologická dogmata ustoupila do pozadí. Hlavní bylo udržet řád a disciplínu, na nichž závisela jednota celé společnosti, autorita církve i moc středověké Christianitas.

Lze tedy jen konstatovat, že křesťanství nebylo a není neomylné. Což ale není žádné náboženství. Tato nedokonalost pramení především z lidí, skrze jejich slabost odrážející se ve společnosti, v politice, ve všech spektrech udávajících směr. Inkvizice je hlavní nedokonalostí v dějinách křesťanství. Ale každá mince má rub i líc a tak ani v otázce inkvizice nelze hodnotit jednoznačně. Toto téma bude mít stále své odpůrce i obhájce a alespoň pro mne je těžké se jednoznačně přiklonit k jedné z variant. Neboť hodnotit zcela jinou dobu, společnost, situaci a z toho plynoucí chování lidí, lze jen obtížně.

13 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Tištěné zdroje:

BIBLE SVATÁ. Praha: Fortuna Libri, 2011. ISBN 978-80-7321-571-2.

DELUMEAU, Jean. *STRACH NA ZÁPADĚ VE 14. – 18. STOLETÍ, Díl 2: Vládnoucí kultura a strach*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-208-9.

FELDMANN, Christian. *Fridrich Spee – Procesy s čarodějnicemi*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2003. ISBN 80-86715-12-4.

FRANZEN, August. *MALÉ CÍRKEVNÍ DĚJINY*. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-008-7.

FUNDA, Otakar, Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1276-8.

GIVEN, James, Buchanan. *INKVIZICE A STŘEDOVĚKÁ SPOLEČNOST, Moc, kázeň a odpor v Languedocu*. Neratovice: Verbum publishing s. r. o, 2008. ISBN 978-80-903920-0-7.

GRIGULEVIČ, Iosif, Romual'dovič. *Dějiny inkvizice*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1973. ISBN nevedeno.

GRUNDMAN, Ludvík, OP; *Od souhlasu k omluvě...*, in: *SALVE*, 2011, číslo 4/11. ISSN nevedeno.

CHALUPA, Jiří. *INKVIZICE / Stručné dějiny hanebnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2007. ISBN 978-80-86493-22-0.

JANDOUREK, Jan. *SVATÍ A KACÍŘI SVĚTOVÝCH NÁBOŽENSTVÍ*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-265-3.

JODL, Miroslav. *Proměny křesťanství*. Praha: AKROPOLIS, 2005. ISBN 80-7304-065-4.

JOHNSON, Paul. *DĚJINY KŘESŤANSTVÍ*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-41-0.

LE GOFF, Jacques. *Muži a ženy středověku*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-377-1.

MALÝ, Radomír. *JE DOVOLENO BRÁNIT INKVIZICI?*. Frýdek-Místek: Nakladatelství Michael S. A., rok neveden. ISBN nevedeno.

OLIVA, Václav. *INKVISICE (CÍRKEVNÍ, ŠPANĚLSKÁ, PROTESTANTSKÁ A ŽIDOVSKÁ) VE SVĚTLE PRAVDY*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V Kotrba, 1901. ISBN nevedeno.

PAVLINCOVÁ, Helena. HORYNA, Břetislav. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-165-9.

RYŚ, Grzegorz. *INKVIZICE*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1089-9.

SUCHÁNEK, Drahomír. DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny antika a středověk*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3719-5.

ŠOLTÉSZ, Štěpán. *DĚJINY KŘESŤANSKÉ CÍRKVE*. Praha: ÚCN, 1990. ISBN 80-7017-204-5.

Internetové zdroje:

Bible – Odhalená tajemství/ Ztracená evangelia [online]. Film Export Home Video, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://ulozto.sk/xKvYfvqP/bible-odhalena-tajemstvi-rar>.

Dokument Tajná inkvizice [online]. PETER, Jan. WINTERBERG, Yury, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://ulozto.cz/x3roP8Ks/tajna-inkvizice-1-2-3-avi>.

DUKA, Dominik, OP. *Španělská inkvizice* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://euportal.parlamentnilisty.cz/Articles/8688-arcibiskup-dominik-duka-liceni-o-inkvizici-a-krvavych-a-sadisticky-scenach-jsou-vymyslene-bachorky.aspx>.

Ecce homo - inkvizitor Konrád z Marburku [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/_zprava/1230507.

Eymericus, Mikuláš, teolog, inkvizitor [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.op.cz/?a=223&b=&id=577>.

Guy, Bernard (De La Guyenne, Guidonis), kronikář, inkvizitor, biskup [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=761>.

HAMILTON, Bernard; Inquisition, in: *Encyklopedia Britannica* [online], [cit. 2015-03-26]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/288915/inquisition>.

KALÁB, Miloš; Vatikán tvrdí, že středověká inkvizice nebyla tak strašná, in: *Britské listy* [online], 17.6.2004, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/18583.html>.

Kolda, z Koldic, teolog, inkvizitor, asketický spisovatel [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=981>.

Petr, Veronský sv., inkvizitor, mučedník [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=1303>.

Pravda o inkvizici [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://viasathistory.cz/program/inquisition/>.

Rajmund, z Peňafortu sv., právník, magister řádu [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=1343>.

SLATINSKÝ, Marek. *Otázka č. 1479* [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.katolik.cz/otazky/ot.asp?ot=1479>.

STARÁ, Lenka. ZBÍRAL, David; Utváření nekonformní náboženské skupiny v záznamech z inkvizičního procesu s oddanými svaté Vilemíny, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XXII/2014/1, s. 55 – 85, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/130356/2_Religio_22-2014-1_7.pdf?sequence=1.

Svatý Jan Kapistrán, muž velké vášně, List generálního ministra k 550. výročí smrti sv. Jana Kapistrána [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.ofm.cz/dokumenty/dopisy-a-listy/17-dopisy-a-listy/16-svaty-jan-kapistran-muz-velke-vasne>.

Torquemada, Tomáš, teolog, inkvizitor, biskup [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://op.cz/?a=223&b=&id=1509>.

Vatikán, sex a kondomy, in: *Britské listy* [online], 11.4.2005, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.blisty.cz/art/22860.html>.

ZBÍRAL, David; Osobní religiozita, náboženství a členství: Případ Armanna „Pungilupa“ z Ferrary, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XIX/2011/2, s. 147 – 164, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125370/2_Religio_19-2011-2_3.pdf?sequence=1.

ZBÍRAL, David; Případ nekonfesní religiozity ve středověké Evropě: Bompietro z Boloně, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XX/2012/2, s. 219 – 230, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125423/2_Religio_20-2012-2_9.pdf?sequence=1.

ZBÍRAL, David; Skeptický a materialistický proud ve středověkém křesťanství: Případ z Itálie 13. století, in: *Religio: revue pro religionistiku* [online], XX/2012/1, s. 93 – 99, [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/125402/2_Religio_20-2012-1_14.pdf?sequence=1.

Zpravodaj BJB [online], [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: http://www.zpravodajbjbp3.webzdarma.cz/2011_02.pdf.

14 RESUMÉ

Using the descriptive, comparative and analytical methods the topic of the bachelor thesis provides a comprehensive and understandable description of the development of the inquisition and reasons of its origination and power as well as the results of a long-term process of intensification of the Christian intolerance. The foundations thereof are obvious already prior to the official birth of Christianity. Saint Augustine was the first who had approved violent processes and the Inquisition adopted his ideas later. In the Middle Ages the inquisition was dealt with in details, presenting not only description but also examples of particular inquisitors and inquisition procedures and practices. Description of witchcraft as one of the forms of heresy approaching its climax in the modern times was also elaborated. Here, the thesis compares the inquisition with witch-hunts. In most cases witches were not chased by the Church but by the secular authority. Gradually, the social, political and, last but not least, the human factor standing behind the activities of the inquisition was indicated. The issue of the inquisition is closely related to the position of the Church whose power had been growing since the adoption of Christianity by the emperor Constantine the Great. In the period of the medieval Christianitas the Church's authority reached its climax and in this connection the demonstrations of Christian intolerance against heretical movements had been growing stronger. As a result of that the Church, gradually collaborating with the secular arm, attempted to eliminate non-orthodox religious groups with the aim to preserve the unified society, authority of both the Church and the state power. The thesis offers a description of heresies, for better understanding of changes in perception of heresy the heresies of the ancient times are mentioned when the newly arising church had been forming its dogmas, followed by heresies of the Middle Ages in details. This brings more intelligent society along with individual relation to the God as well as to interpretation of the Holy Bible and thereto connected more organized heretic sects really competing with the Church. Practices of the Inquisition applied in the fight against heretics were not essentially different from the methods of other judicial bodies, with obvious influence of the Roman law. From a human point of view the existence of the inquisition is the result of the deep belief in the Church's authority and of widespread fear of heresy. No matter how standard and tactical the activities or procedures of the inquisition were in its times, the deviation from the Holy Writ and the teachings of Jesus of Nazareth cannot be denied. Love and forgiveness gave in to violence, threats and torture. Many faithful people fell victims during raids against heretics. The term heresy itself got such a general and universal meaning over the course of time that even an exemplary Christian could be brought before the inquisition court. Nevertheless, forcible suppression of heretics was not reserved only to the Catholic Church. This intolerance of

different opinions and religious belief was also apparent in many protestant movements. Martin Luther himself was a propagator of tough methods of preserving faith, too. The thesis also provides opinions of the current representatives of the Church. There can be seen an obvious wariness in approaching this topic. Yet most of the addressed people do not excuse the bad deeds of the Church, although they understand the present point of view as negatively distorted. However, there are also opinions voting for reintroduction of the inquisition as a controlling body of the Church.